

Istraživanje EUROGRADUATE 2022. godine

II. faza europskog pilot-istraživanja osoba sa završenim visokim obrazovanjem

Izvješće za Hrvatsku

travanj 2024./svibanj 2026.

Autori:

Ivan Rimac

Lana Pehar

(za Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske)

Ana Tecilazić

(suautorica izvješća)

Izdavač

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske

ISBN 978-953-8374-21-0

Analiza podataka, brojevi, tablice i uvodne informacije konzorcija za istraživanje EUROGRADUATE:

Robert Jühlke (IHS – Institut za visoko obrazovanje u Beču)

Kai Mühleck (DZHW – Njemački centar za znanost i istraživanje visokog obrazovanja)

Louisa Köppen (DZHW – Njemački centar za znanost i istraživanje visokog obrazovanja)

Chiara Valentin (IHS – Institut za visoko obrazovanje u Beču)

Henrika Langen (IHS – Institut za visoko obrazovanje u Beču)

Ilinca Fage (IHS – Institut za visoko obrazovanje u Beču)

Nacionalni istraživački tim

REPUBLIKA HRVATSKA | REPUBLIC OF CROATIA
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih
Ministry of Science, Education and Youth

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske

Konzorcij za istraživanje EUROGRADUATE

Njemački centar za znanost i istraživanje visokog obrazovanja (DZHW), Hannover

INSTITUT FÜR HÖHERE STUDIEN
INSTITUTE FOR ADVANCED STUDIES
Vienna

Institut za visoko obrazovanje (IHS), Beč

Istraživački centar za obrazovanje i tržište rada,
Sveučilište u Maastrichtu

cApStAn linguistic quality control,
Bruxelles/Philadelphia

Mrežno mjesto: www.eurograduate.eu

E-pošta: eurograduate@dzhw.eu

Funded by
the European Union

Ova publikacija odražava samo stavove autora.
Europska komisija ne odgovara za bilo kakvu
uporabu informacija iz ove publikacije.

Glosar i pokrate

AT i ostale pokrate zemalja ostavljene su u izvornom, engleskom obliku, kako slijedi:

Pokrata	Zemlja
AT	Austrija
	Bugarska
CY	Cipar
CZ	Češka
EE	Estonija
GE	Njemačka
GR	Grčka
HR	Hrvatska
HU	Mađarska
IE	Irska
IT	Italija
LV	Latvija
MT	Malta
NO	Norveška
PT	Portugal
RO	Rumunjska
SI	Slovenija
SK	Slovačka

BA i MA razine studija – preddiplomska i diplomatska (u skladu s terminologijom koja se koristila 2022. godine, u vrijeme provedbe istraživanja)

Ciljna kohorta **Osobe koje su u godini 2016./2017. i 2020./2021. završile visokoškolsko obrazovanje.** U istraživanju EG iz 2022. prikupljali su se podaci o dvije specifične kohorte osoba s diplomom (prema akademskoj godini) kako bi se jasno razlikovale skupine za usporedbu kratkoročne i srednjoročne situacije osoba nakon završetka studija.

Ciljna skupina Posebna skupina osoba o kojima istraživanje pruža informacije. U kontekstu istraživanja EUROGRADUATE, to podrazumijeva sve osobe u državama sudionicama koje su visoko obrazovanje stekle u akademskoj godini 2016./2017. ili 2020./2021. osim osoba koje su završile doktorski studij. Pojediniosti i odstupanja opisani su u odjeljku 1.2.1.

EG EUROGRADUATE

ISCED Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja, sustav kategorizacije stupnjeva obrazovanja i tematskih područja obrazovanja koju je osmislio UNESCO. ISCED omogućuje usporedivost podataka na međunarodnoj razini i služi kao temelj za klasificiranje vrsta kvalifikacija, područja studija i drugih stupnjeva obrazovanja u ovom izvješću i projektu EUROGRADUATE.

MZO, MZOM **Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM)** taj je naziv dobilo

Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. – izvješće za Hrvatsku
2024. godine, a ovdje se koristi naziv koji se koristio u vrijeme provedbe
istraživanja – Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO)

Najviši stupanj Uvijek se odnosi na najvišu stečenu kvalifikaciju prema klasifikaciji ISCED. Osobe s diplomom koje su sudjelovale u ovom istraživanju imale su mogućnost pohađati dodatne programe visokog obrazovanja uz postignutu → **referentnu kvalifikaciju**, a to često i čine. Zemlje koje su prikupljale samo osnovne informacije (vidjeti poglavlje 1.2.2) obuhvatile su samo naknadno stečen stupanj obrazovanja, ali ne i prethodni.

Osnovna ciljna skupina Dio ciljne skupine istraživanja EUROGRADUATE koja je bila anketirana u svim zemljama, konkretno **osobe koje su završile preddiplomski i diplomski studij**. Pojediniosti i odstupanja opisana su u odjeljku 1.2.1.

OTH i druge kratice područja vidi dolje i Dodatak 9. 2s

Područje studija Kategorizacija studijskih programa prema tematskom usmjerenju. U ovom izvješću prikazano je 8 sažetih područja u svrhu kratkog prikaza (vidjeti Dodatak 9.2).

Referentna kvalifikacija Ispitanici u istraživanju EG iz 2022. bili su anketirani u sklopu jedne od → **ciljnih kohorta** s obzirom na diplomu koju su stekli, ali mogli su se prikupiti podatci i o drugim stupnjevima. „Referentna kvalifikacija” uvijek se odnosi na završeno visokoškolsko obrazovanje i diplomu na temelju koje je osoba odabrana za sudjelovanje u anketi, za razliku od dodatnih stupnjeva obrazovanja.

VO Visoko obrazovanje

1 Uvod

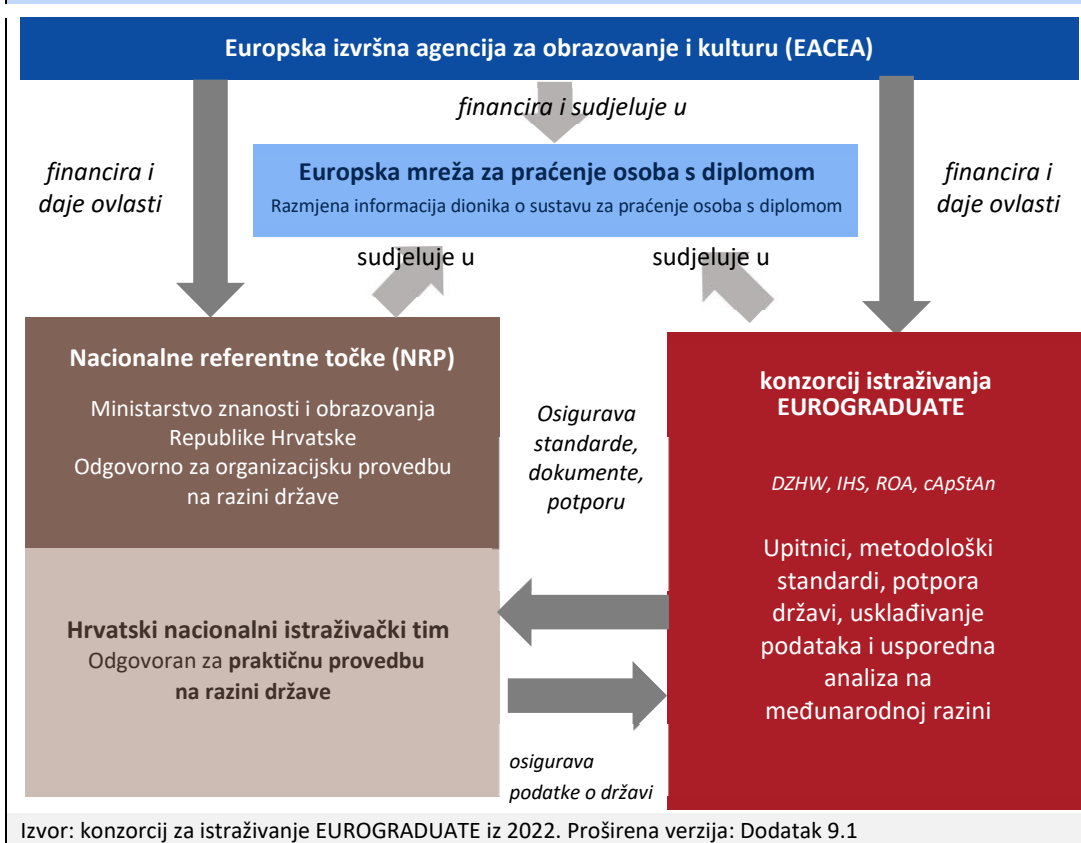
1.1 Pregled istraživanja EUROGRADUATE iz 2022.

Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. drugo je pilot-istraživanje u sklopu europske ankete o osobama s diplomom. Glavni mu je cilj pružiti podatke i analize o ishodima visokog obrazovanja koji će omogućiti:

- međunarodne usporedbe, kao i istraživanja na nacionalnoj razini
- stvaranje veza između završenog studija, obrazovnog iskustva, zaposlenja, mobilnosti i društvenog uspjeha
- razlikovanje različitih razina i područja visokog obrazovanja
- usporedbu kratkoročnih i srednjoročnih ishoda (1 i 5 godina nakon stjecanja diplome).

Nakon studije izvedivosti i početnog pilot-istraživanja provedenog 2018. godine, istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. nastavlja pružati usklađen izvor informacija o osobama s diplomom na temelju strukturiranog i sustavnog prikupljanja podataka. Istraživanje je provedeno u 17 zemalja (naspram 8 u istraživanju EUROGRADUATE iz 2018.) uz primjenu standarda i metoda za izradu usporedivih i pouzdanih podataka.

Slika 1.1: Organizacijski okvir istraživanja EUROGRADUATE iz 2022. (skraćena verzija)

Provedbu istraživanja EUROGRADUATE iz 2022. naručila je i financirala Europska izvršna agencija za obrazovanje i kulturu (EACEA). Nacionalni istraživački timovi odgovorni su za provedbu istraživanja te čišćenje i analizu podataka na razini države. Postupci prikupljanja podataka na nacionalnoj razini provodili su se prema standardima koje je dostavio konzorcij za istraživanje EUROGRADUATE iz 2022., koji je strukturirao

upitnik i metodološke standarde te pružao potporu nacionalnim timovima u provedbi tih standarda s ciljem osiguravanja analitičkog potencijala i međunarodne usporedivosti dobivenih podataka. Na slici 1.1 prikazane su strukture i odgovornosti u sklopu projekta.

Na temelju osnovnog upitnika koji je izradio konzorcij za istraživanje EUROGRADUATE države su mogle odabrati hoće li provesti istraživanje s jednim modulom (osnovna pitanja), dva modula (uz dodatak preporučenih pitanja) ili tri modula (uz pitanja o društvenim ishodima, održivosti i zdravlju). Od 18 država koje su sudjelovale u istraživanju EUROGRADUATE iz 2022.:

- 10 država upotrijebilo je upitnik sa svim pitanjima: **Austrija, Bugarska, Cipar, Češka, Latvija, Malta, Njemačka, Portugal, Slovačka, Slovenija**
- 4 države upotrijebile su upitnik s dva modula: **Estonija, Hrvatska¹, Mađarska i Norveška**
- 3 države upotrijebile su model za dobivanje samo osnovnih informacija: **Grčka, Italija, Rumunjska**
- 1 država (**Irska**) nije osigurala mikropodatke, već samo skupne pokazatelje za svoj sustav visokog obrazovanja.

Države u kojima se ranije provelo istraživanje o osobama s diplomom imale su mogućnost pružiti podatke na temelju rezultata prethodnih anketa umjesto provođenja glavnog upitnika. Tu su mogućnost iskoristile Njemačka i Italija.

1.2 Metodologija istraživanja EUROGRADUATE

1.2.1 O kome je riječ u ovom izvješću – definicija ciljne skupine

Osnovnu ciljnu skupinu istraživanja EUROGRADUATE čine sve osobe s diplomom koje su u akademskoj godini 2016./2017. i 2020./2021. stekle kvalifikaciju razine ISCED 6 (diploma preddiplomskog studija ili jednakovrijedna diploma) ili ISCED 7 (diploma diplomskog studija ili jednakovrijedna diploma). U ciljnu skupinu izričito su uključeni međunarodni studenti (osobe s diplomom koje su rođene, odrasle i/ili koje su pohađale srednju školu izvan države u kojoj se provodilo istraživanje) i osobe s diplomom stečenom u mobilnosti koje su napustile državu u kojoj se provodilo istraživanje nakon završetka studija. Jedine osobe na koje se ovi uvjeti mogu odnositi, a koje su isključene, jesu osobe s diplomom visokoškolskih ustanova kojima upravljaju isključivo poslodavci, poput vojnih akademija ili studijskih programa koje javna uprava organizira isključivo za svoje službenike.

Osobe s diplomom razine ISCED 8 (doktorandi) nisu uključene u ciljnu skupinu. Osobe s diplomom razine ISCED 5 (kratki studij) ispunjavaju kriterije za uključivanje u ciljnu skupinu države ako se program koji su završili smatra programom visokog obrazovanja. Taj je kriterij potreban jer u nekim državama obuhvaćenima istraživanjem i strukovne ili srednjoškolske kompetencije pripadaju razini ISCED 5. Radi uspostave jedinstvenog standarda za sve zemlje, osobe s diplomom razine ISCED 5 uključene su ako je njihovu diplomu izdala ustanova koja nudi i programe koji završavaju stjecanjem diplome razine ISCED 6 ili više.

Ovo je izvješće sastavljeno na temelju baze podataka EUROGRADUATE verzije 3.0.0. Imajte na umu da se rezultati u drugim izvješćima ili publikacijama mogu razlikovati zbog korištenja različitih verzija podataka ili primjene drugih tehnoloških ili metodoloških pristupa.

¹Za provedbu istraživanja primjenom trećeg modula u Hrvatskoj ispitanici su trebali dati poseban pristanak kojim se potvrđuje da žele odgovoriti na pitanja o političkom sudjelovanju i društvenim ishodima.

Ciljna skupina istraživanja EG obuhvaća sve osobe u državama uključenima u istraživanje koje su u akademskoj godini 2016./2017. i/ili 2020./2021. stekle visokoškolsku kvalifikaciju završetkom bilo kojeg programa, osim doktorskog studija, pri bilo kojoj ustanovi osim pri onima kojima upravljaju poslodavci.

1.2.2 Koje su teme obuhvaćene istraživanjem? Upitnik

Konzorcij za istraživanje EG pripremio je glavni upitnik² na temelju (a) upitnika koji se upotrebljavao u prvom pilot-istraživanju EUROGRADUATE iz 2018., uz poboljšanja i izmjene učinjene s obzirom na metodološke uvide iz pilot-istraživanja,³ (b) preporuka Europske mreže za praćenje osoba s diplomom, (c) trenutačnih politički važnih interesa (kao što je utjecaj bolesti Covid-19 i održivost kao tema studijskih programa) i (d) usporedivosti s drugim međunarodnim istraživanjima o obrazovanju i zaposlenju. Upitnik se sastojao od sljedećih odjeljaka (redom):

- A. Stečeno obrazovanje: pojedinosti o referentnom programu visokog obrazovanja (područje i stupanj, ustanova, nastavne metode), pristup visokom obrazovanju, drugo tercijarno i netercijarno obrazovanje i osposobljavanje, međunarodno iskustvo i radno iskustvo uz studij.
- B. Radna biografija: pojedinosti o zaposlenju tijekom provođenja istraživanja i 2018. (za osobe koje su diplomu stekle 2016./2017.), ulazak na tržište rada, uvjeti rada i obilježja radnog mjesta, zadovoljstvo, usklađenost obrazovanja i radnog mjesta.
- C. Kompetencije: razina kompetencija ispitanika i potrebna razina u njihovom poslu za 12 kompetencija (samoprocjena ispitanika).
- D. Mobilnost: boravište tijekom referentnog studijskog programa 2018. (kohorta 2016./2017.) i u vrijeme provođenja istraživanja; razlozi za mobilnost.
- E. Osobni i sociodemografski podatci: dob, spol, migracija i državljanstvo, obiteljska pozadina, pojedinosti o partneru i partnerstvu, opće zdravlje.
- F. Društveni ishodi: privatni život, politički angažman i stavovi.

Svaki je nacionalni istraživački tim za svoju državu preveo, prilagodio i preoblikovao upitnik u mrežnu anketu. Konzorcij za istraživanje EG proveo je jezičnu kontrolu kvalitete kako bi rezultati na različitim jezicima bili usporedivi u najvećoj mogućoj mjeri. Nacionalne ankete bile su dostupne samo putem pristupne poveznice koju su dobili ispitanici iz ciljne skupine kako bi se spriječilo da osobe izvan ciljne skupine sudjeluju u anketi ili da na anketu odgovara automatizirani softver.

1.2.3 Kako su se prikupljali podatci – uzorak, reprezentativnost i terenska faza

Nacionalni istraživački timovi mogli su na dva načina pozvati kvalificirane osobe s diplomom na sudjelovanje u istraživanju: ili obuhvatiti cijelu ciljnu skupinu (potpuni obuhvat), što se osobito preporučuje u zemljama s manjim brojem diplomiranih studenata godišnje, ili odabrati uzorak⁴ iz ciljne skupine. U oba

² Sve datoteke iz upitnika kao i svi upitnici upotrijebljeni u prethodnom pilot-istraživanju javno su dostupni na [mrežnom mjestu istraživanja EUROGRADUATE](#) .

³ Meng, C. et al. (2019): Eurograduate pilot study. Technical assessment of the pilot survey and feasibility of a full rollout. [Dostupno na mreži](#) .

⁴ U zemljama u kojima je uzorak odabran kao standardni postupak primijenjen je nerazmjerno stratificirani slučajni uzorak, pri čemu je stratifikacija obuhvaćala najmanje područje studija, kohortu i razinu kvalifikacije (neke su zemlje primijenile i dodatne kriterije stratifikacije). Za razliku od navedenog pristupa, podatci za Njemačku temelje se na klsterskom i stratificiranom slučajnom uzorku, dok se podatci za Italiju temelje na popisu približno 90 % talijanskih visokoškolskih ustanova koje su provodile redovito praćenje osoba s diplomom za generaciju 2016./2017. te na slučajnom uzorku osoba s diplomom tih institucija za generaciju 2020./2021.

slučaja prikupljeni odgovori potom su statistički ponderirani kako bi se izvršila korekcija s obzirom na neodaziv te prekomjernu ili nedostatnu zastupljenost određenih podskupina osoba s diplomom u istraživanju. Ponderiranje je obuhvatilo godinu stjecanja diplome, razinu kvalifikacije, područje studija, dob i spol, a u nekim su zemljama u obzir uzeta i dodatna obilježja, poput vrste visokog učilišta gdje su ispitanici završili studij i regije u kojoj se nalazi.

Na temelju okvira uzorkovanja i informacija za kontakt u obzir se moraju uzeti dvije važne stavke: Kao prvo, istraživački timovi u nekim su zemljama mogli odabrati i kontaktirati osobe s diplomom na temelju središnjeg registra, dok su u drugim zemljama u postupak kontaktiranja morala biti uključena pojedinačna visoka učilišta. U pravilu su se u tim slučajevima odlučivali za metodu potpunog obuhvata (pri čemu visoka učilišta pozivaju sve diplomirane studente iz ciljne skupine) koja se preporučuje radi lakše koordinacije s velikim brojem visokih učilišta. Kao drugo, osoba može imati dvije diplome visokog obrazovanja ili više njih iz ciljnih godina, osobito ako je nakon preddiplomskog nastavila studij na diplomskoj razini. Takve je slučajeve bilo moguće utvrditi samo kada su svi odgovarajući programi bili evidentirani u istoj bazi podataka za kontakt (npr. unutar iste ustanove ili u okviru iste zemlje sa središnjom bazom podataka). S obzirom na mali udio takvih osoba u zemljama koje su ih identificirale (oko 1 %) te napor potreban za sudjelovanje, procjenjuje se da je mogućnost da je ista osoba odgovorila više puta zanemariva.

Glavna faza prikupljanja podataka provedena je između studenoga 2022. i veljače 2023. Cipar, Latvija, Malta, Slovenija i Njemačka provele su odgođeno i/ili produženo prikupljanje podataka, u razdoblju od glavne faze do srpnja 2023. To je potrebno uzeti u obzir pri tumačenju analiza vremenski osjetljivih ishoda.

Ključne informacije o metodologiji istraživanja po zemljama dostupne su u Dodatku 9.3.

1.2.4 Provedba istraživanja EUROGRADUATE u Hrvatskoj

Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. drugo je po redu provedeno u Hrvatskoj nakon sudjelovanja Hrvatske u pilot-istraživanju EUROGRADUATE iz 2018. Trenutačni projekt obuhvaća dvije kohorte: osobe koje su stekle diplomu u akademskoj godini 2016./2017., pet godina nakon stjecanja referentne kvalifikacije (T + 5), te osobe koje su stekle diplomu u akademskoj godini 2020./2021., koje su anketirane godinu dana nakon završetka studija (T + 1). U projektu su korištene dvije različite verzije upitnika kako bi se uzele u obzir razlike u duljini radnog iskustva između kohorti. Mrežni upitnici bili su dostupni isključivo putem poveznica koje su podijeljene pripadnicima ciljnih kohorti.

Ciljna populacija istraživanja EUROGRADUATE iz 2022. obuhvaća sve osobe s diplomom koje su u navedenim akademskim godinama stekle kvalifikaciju razine ISCED 6 (prvostupnici) ili ISCED 7 (magistri). U Hrvatskoj je u istraživanje bila uključena i vrlo mala skupina osoba s diplomom razine ISCED 5 (kratki studij), no te su osobe naknadno isključene iz skupa podataka za analizu. Visoka učilišta koja provode studijske programe namijenjene isključivo potrebama vojske i policije nisu bile uključene u istraživanje EUROGRADUATE iz 2022.

Broj osoba s diplomom u dvjema ciljnim kohortama procijenjen je na temelju godišnjih izvješća Državnog zavoda za statistiku (kalendarske godine), pri čemu je procjena napravljena tako da je u svaku kohortu uključena 1/4 osoba iz prethodne godine te 3/4 iz sljedeće ciljne akademske godine. Procijenjena veličina kohorti iznosila je 32.728 osoba s diplomom za kohortu 2016./2017. i 33.415 za kohortu 2020./2021.

Budući da ne postoji nacionalni registar osoba s diplomom, odabran je decentralizirani pristup za prikupljanje podataka. Podatci za kontakt za kohortu 2020./2021. prikupljeni su od svakog visokog učilišta koje je bilo aktivno u relevantnoj akademskoj godini. Za stariju kohortu (2016./2017.) korišteni su podatci za kontakt iz pilot-istraživanja EUROGRADUATE iz 2018., a odgovori su prikupljeni na isti način kao i u prethodnom ciklusu projekta EUROGRADUATE. U okviru ovog projekta prikupljeni su obrasci privole za buduće pozive na istraživanja u svrhu praćenja osoba s diplomom, kao i željena adresa e-pošte za kontakt.

Objektive baze s podacima za kontakt sadrže nepoznat broj netočnih podataka (podatci za kontakt bili su relevantni u vrijeme završetka studija) i/ili osoba koje su diplomirale drugih godina. Provedba mrežnog upitnika započinje pitanjem za selekciju u kojem se ispitanike pita jesu li kvalifikaciju stekli u relevantnim akademskim godinama.

Prve pozive na sudjelovanje u istraživanju EUROGRADUATE iz 2022. poslalo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, i to od početka prosinca 2022. do prvog tjedna siječnja 2023. Nakon poziva poslana su i dva podsjetnika u razmaku od 10 dana od prethodne poruke.

Za kohortu 2016./2017. popis osoba koje se može pozvati na sudjelovanje bio je manji jer je dio ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju iz 2018. odbio sudjelovati u novom ciklusu projekta. Većina ispitanika koji su odbili sudjelovati u novom ciklusu izrazila je negativno mišljenje o uključivanju pitanja o demokratskim vrijednostima te je smatrala da ta pitanja zadiru u područje ispitivanja javnog mnijenja. Vjerojatnije je da će pripadnici te kohorte napustiti zemlju u odnosu na mlađu generaciju, a podatci za kontakt prikupljeni u trenutku završetka visokog obrazovanja zastarjeli su četiri godine nakon istraživanja. Pozivi na sudjelovanje poslani su na 71 % adresa elektroničke pošte osoba u starijoj kohorti. Stopa odaziva za tu kohortu iznosila je 8,9 % (izračunato na temelju poslanih poziva). Sve osobe s diplomom iz kohorte 2020./2021. pozvane su na sudjelovanje, a stopa odaziva iznosila je 14,9 %.

1.3 Sustav visokog obrazovanja i demografski profil osoba s diplomom

Hrvatska ima binarni sustav visokog obrazovanja na institucionalnoj razini i na razini studijskih programa. Visoka učilišta u Hrvatskoj uključuju sveučilišta i njihove sastavnice (fakultete, umjetničke akademije i odjele) te veleučilišta. Početkom 2000-ih, u okviru strateškog pristupa regionalnom razvoju, usvojen je policentrični i decentralizirani pristup visokom obrazovanju uspostavom mreže javnih i privatnih veleučilišta i visokih škola diljem Hrvatske, kako bi se stanovništvu u srednje velikim gradovima (od 10.000 do 30.000 stanovnika) i ruralnim područjima omogućio poboljšani pristup visokom obrazovanju. Istodobno, sva veća sveučilišta, osim Sveučilišta u Zagrebu, započela su proces dezintegracije, pri čemu su se pojedini fakulteti izdvajali i osnivali manja sveučilišta (Dubrovnik, Zadar, Pula, Slavonski Brod). S druge strane, neka manja, uglavnom privatna stručna visoka učilišta u novije su vrijeme zatvorena ili spojena, dok su se pojedina transformirala iz veleučilišta u sveučilišta povećanjem svojih znanstveno-istraživačkih aktivnosti i istraživačkih rezultata nastavnog osoblja.

Godine 2024. Upisnik visokih učilišta Ministarstva znanosti i obrazovanja⁵ obuhvaća ukupno 129 visokih učilišta u Republici Hrvatskoj, odnosno 14 sveučilišta s ukupno 84 sastavnice te 31 veleučilište.

Ovisno o načinu financiranja, visoka učilišta mogu biti javna ili privatna. Javna visoka učilišta osniva Republika Hrvatska, dok privatna visoka učilišta osnivaju fizičke osobe, trgovačka društva, regionalne i lokalne jedinice ili crkva. Javna visoka učilišta financiraju se iz državnog proračuna te mogu ostvarivati i vlastite prihode kroz školarine i projekte. Privatna visoka učilišta u pravilu se financiraju iz privatnih izvora, uz iznimku Hrvatskog katoličkog sveučilišta, koje je privatno visoko učilište, ali se sufinancira iz državnog proračuna. U Hrvatskoj postoji 107 javnih i 22 privatna visoka učilišta.

Slijedom toga, redoviti studenti koji se prvi put upisuju u prvu godinu studija na preddiplomskoj (prvostupničkoj) ili diplomskoj (magistarskoj) razini na javnim visokim učilištima ne plaćaju školarinu. Za sve naredne godine studija, redoviti studenti na javnim visokim učilištima također ne plaćaju školarinu ako ostvare propisani broj ECTS bodova po godini. Nasuprot tome, školarine na privatnim visokim učilištima u cijelosti se plaćaju iz privatnih sredstava studenata, a mogućnosti za dobivanje stipendija vrlo su ograničene. Subvencionirana prehrana dostupna je svim redovitim studentima, neovisno o njihovim financijskim potrebama ili vrsti visokog učilišta koje pohađaju, dok su subvencije za smještaj redovitih studenata utemeljene na uspjehu i socijalnim kriterijima. Svi redoviti studenti mogu se prijaviti i za različite vrste državnih stipendija, no one čine tek manji udio ukupnog državnog proračuna namijenjenog visokom obrazovanju. Izvanredni studenti, koji su većinom zaposleni, nemaju pravo ni na koji oblik državne potpore za studente.

Vrste i razine studijskih programa uključuju sveučilišne studijske programe i stručne studijske programe. Sveučilišni studijski programi osposobljavaju studente za razvoj i primjenu akademskih i stručnih kompetencija te omogućuju nastavak akademskog obrazovanja. Stručni studiji primarno su usmjereni na tržište rada i neposredno uključivanje u radni proces.

Uz to, postoje i dvije vrste sveučilišnih studijskih programa koji ne pripadaju bolonjskom sustavu, a to su sveučilišni integrirani studij i sveučilišni specijalistički studij. Sveučilišni integrirani studiji većinom su uspostavljeni prije akademske godine 2005./2006. (odnosno prije Bolonjskog procesa), iako su neki uvedeni i kasnije te su naknadno obnovljeni, preimenovani i/ili redefinirani te opisani ECTS bodovima. Postojanje integriranih/dugih studijskih programa često se opravdava Direktivom 2005/36/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 7. rujna 2005. o priznavanju stručnih kvalifikacija, kojom su utvrđene kvalifikacije potrebne za određena zanimanja (medicina, dentalna medicina, veterina, farmacija i arhitektura), uključujući trajanje obrazovanja. Osim regulatornih razloga, neki su integrirani studijski programi uspostavljeni i zbog toga što je većina studenata iz različitih razloga željela izravno nastaviti studij

⁵ http://mzos.hr/dbApp/pregled.aspx?offset=0&appName=ustanove_VU; pristupljeno 4 svibnja 2024.

nakon prvog ciklusa (EACEA. Eurydice, 2020). Trenutačno postoje 73 integrirana studijska programa s relativno visokim udjelom studenata (10 – 19,9 %)⁶. Prisutni su u većini područja studija, a njihov se broj povećava.

Sveučilišni specijalistički studiji uvedeni su bolonjskom reformom kao oblik naprednog diplomskog studija. Školarine za studente koji pohađaju takve studije ne subvencioniraju se iz državnog proračuna. Postoji 321 sveučilišni specijalistički studij, uglavnom u području medicine (45 %), ali i u drugim područjima.

Sveučilišni studiji izvode se na sveučilištima, dok se stručni studiji organiziraju i izvode na veleučilištima i sveučilištima. Izvorno se uvođenjem binarnog sustava u Hrvatskoj nastojala uspostaviti razlika između stručnog i sveučilišnog visokog obrazovanja, pri čemu su se stručni studiji organizirali pri ustanovama koja nisu sveučilišta, a sveučilišni isključivo na sveučilištima. Međutim, nakon odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske zaključeno je da bi zabrana sveučilištima da izvode stručno orijentirane studijske programe predstavljala povredu njihove institucionalne autonomije. To je dovelo do sve nejasnije razlike između stručnih i sveučilišnih studija, a u javnosti je prevladavalo mišljenje da stručni studiji predstavljaju nižu razinu kvalifikacije. Prema Upisniku studijskih programa Ministarstva znanosti i obrazovanja⁷ ukupno postoje 1822 studijska programa, uključujući 1484 sveučilišna studijska programa i 338 stručnih studijskih programa. U usporedbi s izvješćem istraživanja EG iz 2018. ukupan broj studijskih programa povećao se u prosjeku za 30 % u posljednje četiri godine. To se može objasniti uvođenjem novih studijskih programa u novim područjima, ali i razdvajanjem postojećih programa na uže specijalizirane.

U posljednjih 15 godina uočava se značajan pad ukupnog broja studenata, što je ponajprije posljedica pada broja stanovnika u Hrvatskoj. Godine 2022. ukupan broj studenata iznosi 154.689, od kojih većina studira na sveučilištima (83,4 %), ponajprije na četiri velika sveučilišta (Zagreb, Split, Rijeka i Osijek), na kojima studira 69,3 % svih studenata. Na visokim učilištima koja nisu sveučilišta studira 16,6 % svih studenata, od čega 10,3 % studira na javnim, a 6,3 % na privatnim visokim učilištima.

Među osobama s diplomom postoji neravnoteža u zastupljenosti spolova, pri čemu prevladavaju žene (58 %) u odnosu na muškarce (40 %)⁸. Prekomjerna zastupljenost žena u sustavu visokog obrazovanja dugotrajan je fenomen koji se može povezati s činjenicom da muškarci nakon završetka srednjoškolskog strukovnog obrazovanja imaju više mogućnosti za ulazak na tržište rada. Za razliku od ove prekomjerne zastupljenosti u sustavu visokog obrazovanja, prethodna istraživanja na uzorku osoba s diplomom stručnih visokih učilišta pokazala su da muškarci imaju nešto bolje mogućnosti zapošljavanja (Rimac i Ogresta, 2018). Spolna raspodjela po znanstvenim područjima pokazuje da su žene više zastupljene u slabije plaćenim profesijama (obrazovanje, humanističke znanosti, društvene znanosti i uslužne djelatnosti).

⁶ Draft Bologna Implementation Report (2024); pristupljeno 4 svibnja 2024. na: <https://www.ehea.info>

⁷ <https://hko.srce.hr/usp/index>; pristupljeno 4. svibnja 2024.

⁸ Dva posto studenata izjasnili su se kao nebinarne osobe ili odgovorili „drugo“.

Slika 1.2: Visoka učilišta (2020.) i osobe s diplomom u državama sudionicama u istraživanju EG (2017. i 2020.)

	Visoka učilišta 2020.				Osobe s diplomom visokog obrazovanja					
	sveučilišta	Ustanove koje nisu sveučilište	Ukupno	Udio sveučilišta	ISCED 5		ISCED 6		ISCED 7	
					2017	2020	2017	2020	2017*	2020
AT	38	35	73	52 %			28.592	33.758	26.537	27.945
BG	45	7	52	87 %			29.671	25.099	23.412	21.002
CY	8	18	26	31 %	705	892	3003	3625	4744	7678
CZ	28	32	60	47 %			37.568	33.066	33.171	28.957
DE	171	201	372	46 %			260.117	243.857	211.719	205.382
EE	7	11	18	39 %			5502	5522	3327	3874
GR	24	23	47	51 %			47.952	56.565	20.569	22.950
HR	11	29	40	28 %	20	7	18.039	17.942	14.997	15.358
HU*	27	25	52	52 %	2835	2644	38.068	37.624*	20.705	20.891*
IE	18	4	22	82 %	9493	12.390	40.703	43.905	18.878	23.750
IT	92	116	208	44 %			211.265	266.450	164.645	179.895
LV	6	35	41	15 %	2550	2932	7267	6656	4154	4352
MT	1	6	7	14 %	371	319	2178	3030	1196	1363
NO	18	16	34	53 %	658	775	52.781	56.097	18.175	18.531
PT	37	55	92	40 %	3593	5073	48.325	55.272	24.940	28.027
RO	52	38	90	58 %			28.830	7766	15.025	4703
SI*	5	47	52	10 %			8901	8405	5149	4678
SK	18	13	31	58 %			22.267	17.304	23.944	18.038
više ostalih visokih učilišta					50 : 50		više sveučilišta			

Izvor: Europski registar tercijarnog obrazovanja (ETER). HU: Zadnja godina na koju se upućuje je 2019. (temelj za vrijednosti iz 2020.); SI: Broj osoba s diplomom iz EUROSTAT-a (podatci iz ETAR-a dostupni su samo za 2016. i ranije).

Najpopularnija područja studija u Hrvatskoj su bila IKT i inženjerstvo (26 %), poslovanje i pravo (21 %) i uslužne djelatnosti (13 %). Može se više-manje očekivati da uslužne djelatnosti, koje uključuju i turizam kao rastući sektor u hrvatskom gospodarstvu, čine značajan udio. Interes za područje zdravstva i medicine nešto je niži od očekivanog, što se povezuje s kritikama sustava javne zdravstvene skrbi, o čemu će biti više riječi u nastavku izvješća.

Udio stranih studenata u ukupnoj studentskoj populaciji i dalje je vrlo nizak. Manje od 3 % studenata dolazi iz inozemstva, a većinom su iz Bosne i Hercegovine. Međutim, udio studenata migrantskog podrijetla relativno je visok u usporedbi s većinom drugih zemalja (oko 25 %), ponajprije zbog ratova nakon raspada Jugoslavije, koji su doveli do iseljavanja stanovništva 1990-ih. Tijekom tog razdoblja iseljavanja mnogi etnički Hrvati iz Bosne i Hercegovine preselili su se u Hrvatsku, kao i stanovnici Bosne i Hercegovine iz dijelova zemlje koji su bili teško pogođeni ratom.

Udio osoba s diplomom čiji su roditelji stekli akademsko obrazovanje u Hrvatskoj smanjio se s 30 % u kohorti 2016./2017. na 27 % u aktualnoj kohorti (2020./2021.). „Pozitivan trend“ rezultat je smanjene konkurencije za upis na visoka učilišta, što je posljedica pada broja mladih generacija. Budući da se broj upisnih mjesta na visokim učilištima nije promijenio, pad broja mladih generacija nadjačava uobičajeni porast razine obrazovanja roditeljskih generacija kroz prethodna desetljeća.

Slika 1.3: Sociodemografska obilježja uzoraka u istraživanju EG po državama (ponderirano):

Stupci: postotak svih osoba s diplomom u dotičnoj državi prema kategorijama navedenim u stupcima. **Spol:** ž = žene, nb/o = nebinarne osobe / drugo – preostalo do 100: muškarci; **Dob:** u godinama, samo donja i gornja dobna skupina; **Migracijsko podrijetlo:** prva generacija (osobe koje nisu rođene u zemlji u kojoj se provodilo istraživanje) i druga generacija (osobe rođene u zemlji u kojoj se provodilo istraživanje, ali je barem jedan roditelj rođen u inozemstvu) migranata. **Roditelji s visokim obrazovanjem:** barem jedan roditelj/skrbnik s diplomom VO; **Visoko učilište – sveučilište:** referentni program na sveučilištu **Područje studija:** vidjeti Dodatak 8.2.

	Spol		Dob (anketa)		Migracijsko podrijetlo	Roditelj s visokim obrazovanjem	Vrsta: sveučilište	Područje studija (referentni program)									
	ž	NB/O	< 25	35+				EDU TT	ART HUM	SOC JOU	BUS LAW	NAT MAT	HEA LTH	ICT ENG	OTH		
Kohorta 2016./2017.:																	
AT	59	1,6	0,0	18	74	31	53	21	4,4	13	28	7	5		0,5		
BG	62	0,8	0,2	29	n/p	49	86	10	8	9	40	3,3	8		4,3		
CY	65	0,3	0,5	36	n/p	42	93	31	8	9	27	1,8	8		2,1		
CZ	60	1,6	0,0	16	n/p	44	95	12	9	13	20	6	11		9		
DE	41	0,9	0,0	12	17	43	60	4,4	12	7	24	11	10		5		
EE	62	1,4	0,1	25	n/p	60	79	7	13	6	23	6	13		9		
GR	59	1,5	0,1	35	n/p	3,6	100	10	13	10	22	8	10		4,7		
HR	58	2,0	0,0	15	24	30	79	4,0	9	8	30	5	9		12		
HU	58	0,0	0,0	19	11	52	98	11	10	11	24	5	8		9		
IT	58	0,0	0,0	0,0	n/p	31	100	7	11	15	20	8	16		4,2		
LV	64	0,0	0,0	15	n/p	32	99	6	10	10	30	2,5	15		8		
MT	59	0,0	0,0	18	n/p	33	87	8	19	6	24	4,8	19		1,5		
NO	62	1,0	0,0	0,0	23	61	64	6	2,7	13	29	2,0	32		3,6		
PT	57	1,3	0,0	19	21	31	64	5	10	11	23	6	16		9		
RO	57	1,3	0,0	14	n/p	41	100	6	11	11	20	7	10		2,7		
SI	67	1,0	0,1	21	n/p	30	0,0	14	9	16	16	9	13		6		
SK	58	0,0	0,0	14	n/p	35	85	9	2,3	13	35	3,7	11	20	5		
Kohorta 2020./2021.:																	
AT	60	2,2	0,0	38	28	38	56	19	4,0	7	34	6	9	21	0,5		
BG	60	1,6	0,0	38	n/p	46	80	17	4,8	6	30	2,3	13	24	3,1		
CY	65	1,0	0,0	34	n/p	52	89	27	6,9	10	33	2,6	10	6	3,5		
CZ	58	1,1	0,0	41	n/p	45	92	12	7,9	10	21	4,9	10	25	9		
DE	49	1,4	0,0	38	23	47	57	6	7,4	11	22	9	5	27	3,2		
EE	62	1,0	0,0	37	n/p	60	82	9	11,8	8	25	4,7	13	23	6		
GR	62	1,5	0,0	37	n/p	3,5	100	9	13,8	15	19	8	13	16	6		
HR	58	1,5	0,0	41	25	27	80	6	9,3	9	21	6	10	26	13		
HU	58	0,0	0,0	42	14	54	98	13	9,0	11	22	3,4	9	22	9		
IT	57	0,0	0,0	43	n/p	32	100	6	13,9	17	18	8	12	18	6		
LV	65	0,0	0,0	35	n/p	34	100	8	10,2	9	28	3,1	14	16	11		
MT	57	0,0	0,0	43	n/p	27	56	16	7,3	7	38	1,8	16	10	4,6		
NO	72	0,8	0,0	27	19	62	63	6	4,1	12	29	2,0	34	8	4,9		
PT	61	1,5	0,0	38	26	35	65	4,3	11,8	13	24	6	16	17	8		
RO	61	1,1	0,0	38	n/p	43	100	6	7,7	12	27	3,6	8	30	7		
SI	64	1,8	0,0	34	n/p	41	0,0	15	11,8	13	19	10	7	19	6		
SK	63	0,0	0,0	37	n/p	40	83	13	3,2	10	25	2,3	20	19	8		

IZVOR: Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. Postotci po kategorijama stupaca u pojedinoj zemlji, izraženi u %.

2 Obrazovno iskustvo

2.1 Modeli poučavanja i učenja

Empirijska istraživanja pokazuju da poslodavci imaju visoka očekivanja u pogledu općih kompetencija osoba s diplomom, dok osobe s diplomom smatraju da im nedostaju tzv. meke vještine potrebne za zapošljavanje i razvoj karijere (Andrews i Higson, 2008.). Visoka učilišta prilagođavaju se tim očekivanjima integriranjem općih kompetencija u studijske programe te razvijanjem inovativnih pristupa učenju i poučavanju koji studenta stavljaju u središte samog procesa (Fallows i Steven, 2000.; Pittenger et al., 2004.; Renton i McGonigle, 2023.). Inovativni pristupi u pravilu podrazumijevaju odmak od tradicionalnih oblika nastave, poput predavanja u kojima je nastavnik u središtu procesa, prema interaktivnim metodama poučavanja i učenja u čijem je središtu student i u kojima je uloga nastavnika olakšati učenje, a ne biti isključivi nositelj znanja i izvor informacija (Kember, 1997.). Prethodna istraživanja pokazala su da studenti preferiraju poticajno obrazovno okruženje u kojem su aktivnije uključeni te u kojem postižu bolje rezultate (Ahmad et al., 2015.).

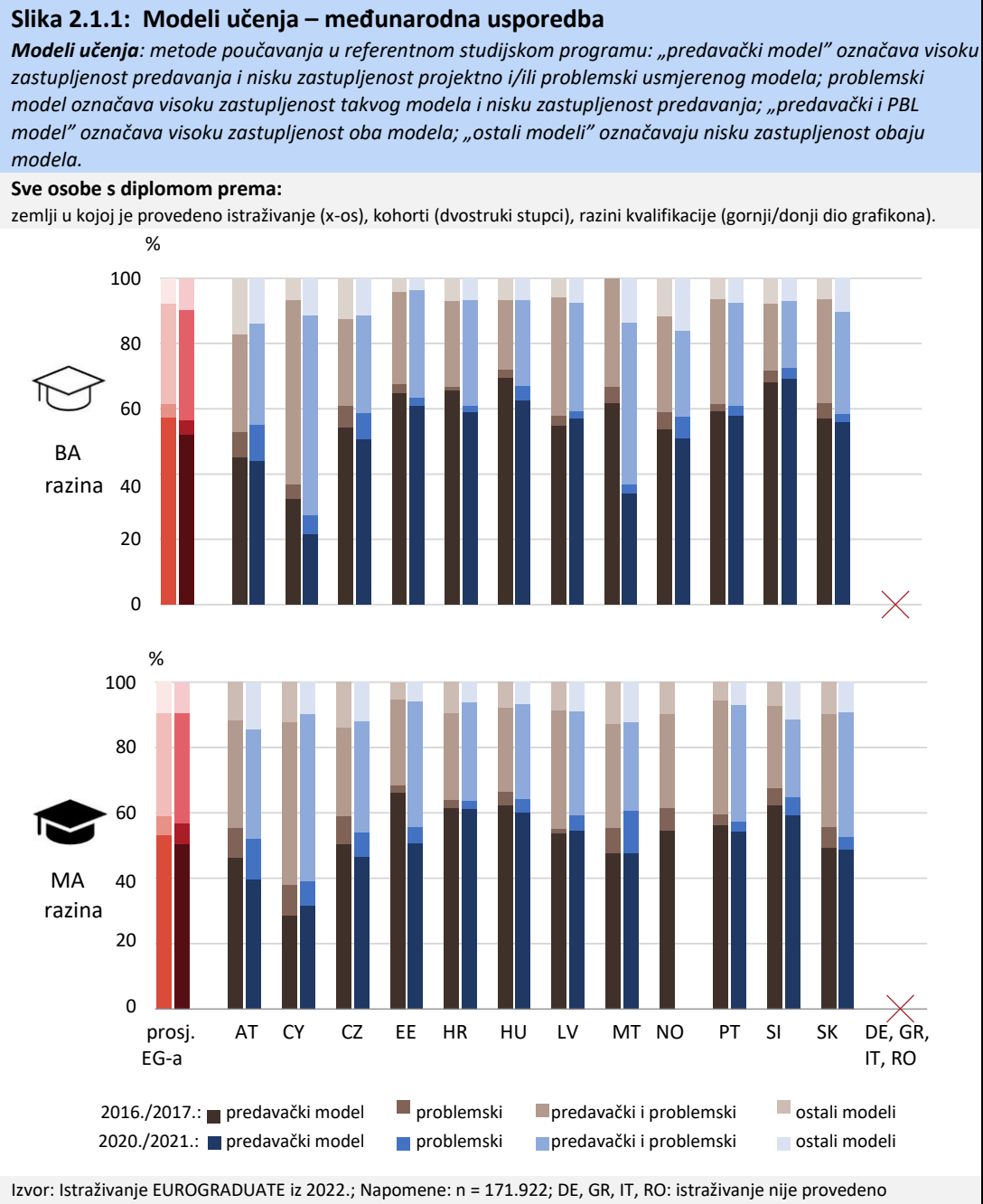
Analiza podataka iz pilot-istraživanja EUROGRADUATE iz 2018. pokazuje da kombinacija aktivnih metoda učenja i tradicionalnih predavanja pozitivno utječe na percepciju ispitanika o tome u kojoj ih mjeri studijski programi pripremaju za ulazak na tržište rada, razvoj socijalnih vještina i naprednih vještina pismenosti. S druge strane, isključivo problemski usmjeren model učenja ima najveći utjecaj na razvoj poduzetničkih vještina, naprednih matematičkih vještina i naprednih IKT vještina (Tecilazić et al., 2024.). Nadalje, uravnotežen pristup između aktivnih oblika učenja i tradicionalnih, predavački usmjerenih metoda nužan je za pripremu studenata za različite ishode, čime se naglašava važnost aktivnih pristupa učenju i poučavanju za razvoj općih kompetencija osoba s diplomom te njihovu spremnost za ulazak na tržište rada nakon završetka studija (Meng et al., 2020.).

U ovom se odjeljku govori o modelima učenja i poučavanja koji se primjenjuju tijekom studija. U upitniku EUROGRADUATE iz 2022 ispitana je zastupljenost različitih modela poučavanja i učenja u okviru referentnih studijskih programa, i to:

- predavanja
- grupnih zadataka
- sudjelovanja u istraživačkim projektima
- pripravništva / stručne prakse (kao formalnog dijela studijskog programa)
- projektnog i/ili problemski usmjerenog pristupa
- pisanih radova
- usmenih izlaganja studenata
- samostalnog učenja
- interdisciplinarnih aktivnosti učenja
- izloženosti poduzetničkim aktivnostima.

Osobe s diplomom ocjenjivale su zastupljenost svakog modela poučavanja i učenja na ljestvici od 5 bodova. Na temelju tih ocjena referentni studijski programi klasificirani su u četiri tipa

obrazovnih okruženja prema Christophu Mengu (Meng et al., 2020.): (1) predavački model, (2) problemski i/ili projektno usmjeren model, (3) kombinacija predavačkog i problemskog i/ili projektnog modela te (4) ostali modeli.

U Hrvatskoj općenito prevladava obrazovno okruženje u kojem se njeguje tradicionalni predavački model, kao i u gotovo svim drugim europskim zemljama koje sudjeluju u istraživanju EUROGRADUATE. Međutim, 65,5 % ispitanika koji su 2016./2017. završili preddiplomski studij (BA) naveli su da je njihov studijski program bio utemeljen na predavačkom modelu, a samo 1,4 % ispitanika izjavilo je da se na studiju primjenjivao isključivo problemski i/ili projektni model. U usporedbi s prvostupnicima iz iste kohorte iz drugih zemalja to je i dalje najniži udio ispitanika koji su svoje obrazovno okruženje opisali kao utemeljeno na problemskom i/ili projektnom modelu. To se može objasniti općim pristupom koji su visoka učilišta imala pri oblikovanju preddiplomskih

studijskih programa u vrijeme uvođenja bolonjskog sustava triju ciklusa (2005.). Tada se polazilo od pretpostavke da će preddiplomski studijski programi studentima pružiti temeljno znanje, osnovne vještine i uvod u određeno područje, uz očekivanje da će nastaviti studij na diplomskoj razini. U to se vrijeme manje uzimala u obzir zapošljivost prvostupnika, a veći je naglasak bio postavljen na osiguravanje održivog financiranja te zadržavanje studenata na visokim učilištima nakon završetka prvog ciklusa. Zbog toga je mobilnost između visokih učilišta i unutar njih na nacionalnoj razini bila niska. S obzirom na važnost koju na preddiplomskom studiju ima teorijsko znanje, ne iznenađuje da na takvim studijskim programima tradicionalno prevladava upravo predavački model.

Međutim, odgovori prvostupnika iz novije kohorte (2020./2021.) upućuju na to da se dominacija predavački usmjerenih modela na preddiplomskim studijima u Hrvatskoj smanjila. Rezultati pokazuju da je 59,3 % prvostupnika završilo studijski program utemeljen na predavačkom modelu u usporedbi sa 65,5 % godine 2016./2017., dok je njih 32,5 % svoje obrazovno okruženje opisalo kao kombinirano (predavački i problemski i/ili projektno usmjeren model) u odnosu na 26,2 % ispitanika u prethodnoj kohorti (2016./2017.). To je rezultat širenja stručnog visokog obrazovanja u Hrvatskoj, kao i općeg razvoja novih i inovativnih pedagoških pristupa u visokom obrazovanju.

Podatci također pokazuju da je u Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama, problemski i/ili projektno usmjeren model zastupljeniji na diplomskoj nego na preddiplomskoj razini. Iako je ukupni udio ispitanika koji su stekli diplomu na diplomskoj razini (MA) godine 2016./2017. i studirali u problemski i/ili projektno usmjerenom obrazovnom okruženju i dalje vrlo nizak (2,7 %), on je ipak dvostruko veći nego kod prvostupnika u istoj akademskoj godini. U usporedbi s drugim zemljama u Hrvatskoj je postotak osoba s diplomom čije je obrazovno okruženje uključivalo aktivne modele poučavanja i učenja i dalje među najnižima, što upućuje na sustav koji se sporo mijenja. Za razliku od prvostupnika, postotak magistara čije se obrazovno okruženje temeljilo na problemskom i/ili projektno usmjerenom modelu nešto je niži među ispitanicima koji su diplomirali 2020./2021. u odnosu na one koji su diplomirali 2016./2017. Slična je situacija zabilježena u još šest zemalja, dok se u pet zemalja uočava suprotan trend, odnosno značajan porast primjene isključivo aktivnih pristupa poučavanju i učenju.

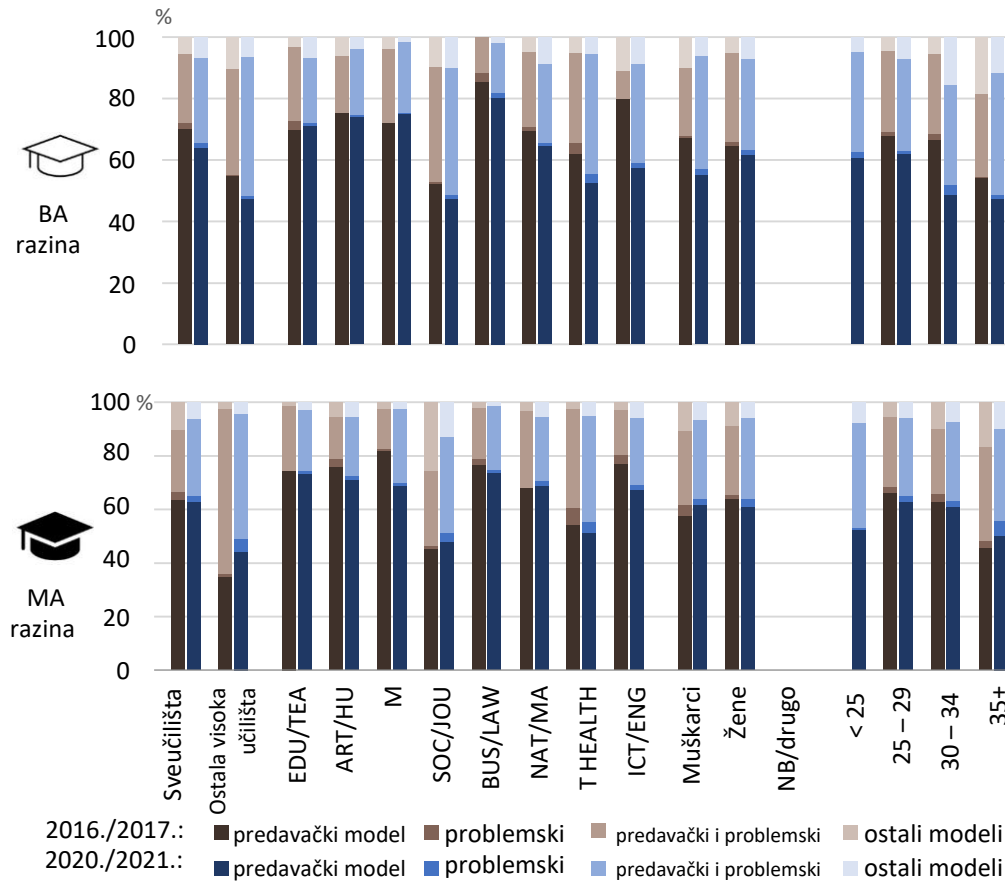
Međutim, prema rezultatima istraživanja u razdoblju od 2016./2017. do 2020./2021. zabilježen je stabilan rast postotka osoba s diplomom koje su pohađale studijske programe s kombiniranim obrazovnim okruženjem (predavački i problemski i/ili projektno usmjeren model), i to na preddiplomskoj razini (26,2 % za 2016./2017.; 32,5 % za 2020./2021.) i na diplomskoj razini (26,3 % za 2016./2017.; 30,2 % za 2020./2021.). To upućuje na zaključak da je Hrvatska prepoznala važnost aktivnih obrazovnih okruženja te da visoka učilišta općenito nastoje pronaći ravnotežu između dvaju modela.

Slika 2.1.2: Modeli učenja u Hrvatskoj

Modeli učenja: metode poučavanja u referentnom studijskom programu: „predavački model“ označava visoku zastupljenost predavanja i nisku zastupljenost projektno i/ili problemski usmjerenog modela; problemski označava visoku zastupljenost projektno i/ili problemski usmjerenog modela i nisku zastupljenost predavanja; „predavački i problemski“ označava visoku zastupljenost oba modela; „ostali modeli“ označavaju nisku zastupljenost obaju modela.

Sve ciljne skupine osoba s diplomom u Hrvatskoj prema:

kohorti (dvostruki stupci); vrsti visokog učilišta, području studija, spolu, dobi (x-os)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 7028.

Detaljnija i informativnija analiza obrazovnog okruženja na visokim učilištima u Hrvatskoj, raščlanjena prema vrsti ustanove, području studija te spolu i dobi osoba s diplomom, pruža dodatni uvid u modele poučavanja i učenja koji se primjenjuju na visokim učilištima u Hrvatskoj. Ponovno se uočava da u obje kohorte prevladava tradicionalni predavački model na sveučilišnim studijskim programima na preddiplomskoj i diplomskoj razini. Ta dominacija predavački usmjerenih programa na sveučilištima odražava duboko ukorijenjen tradicionalni nastavni pristup na sveučilištima u različitim akademskim disciplinama. S druge strane, novije nesveučilišne visokoškolske ustanove, odnosno stručno usmjerena visoka učilišta (uglavnom osnovana nakon uvođenja bolonjskog sustava triju ciklusa 2005.) nastojala su privući studente primjenom inovativnijih pristupa poučavanju i učenju.

Situacija na visokim učilištima bitno je različita. Prema odgovorima ispitanika na sveučilištima su na preddiplomskoj razini većinski zastupljeni programi s predavačkim pristupom. Iako je

taj trend od 2016./2017. do 2020./2021. u padu, oko 2/3 sveučilišnih prvostupnika u obje kohorte još uvijek smatra da je njihov studijski program utemeljen na predavačkom modelu. S druge strane, bitno niži postotak prvostupnika ostalih visokih učilišta, konkretno njih 54,9 % u kohorti 2016./2017. i 47,2 % u kohorti 2020./2021., smatra da je u njihovom obrazovnom okruženju prevladavao predavački model. Ti su rezultati očekivani jer su preddiplomski studiji općenito osmišljeni kao uvod u određeno područje, osobito na sveučilištima, dok su studijski programi na ostalim visokim učilištima usmjereni na struku i usredotočeni na razvoj vještina potrebnih na tržištu rada. Na tržištu rada od osoba s diplomom često se očekuje da imaju transversalne (generičke) vještine koje se mogu primijeniti u različitim područjima, poput komunikacijskih vještina, rješavanja problema, timskog rada i slično. Istraživanja pokazuju da aktivni modeli poučavanja i učenja osobito pridonose razvoju takvih generičkih vještina.

U kohorti 2016./2017. postotak sveučilišnih magistara koji su za svoje obrazovno okruženje izjavili da se temeljilo na predavačkom modelu bio je gotovo dvostruko veći (63,6 %) od postotka magistara s ostalih visokih učilišta (34,9 %). Dok je na sveučilištima u kohorti 2020./2021. zabilježen gotovo isti postotak, na ostalim visokim učilištima udio magistara koji svoj studijski program opisuju kao predavački usmjeren porastao je s 34,9 % u 2016./2017. na 44,1 % u 2020./2021. Iako trendovi općenito pokazuju smanjenje udjela predavanja kao najvažnijeg modela poučavanja i učenja, odgovori magistara s ostalih visokih učilišta predstavljaju iznimku. To je rezultat kontroverzne rasprave u akademskoj zajednici koja je započela uvođenjem Hrvatskog kvalifikacijskog okvira (HKO), donesenog usvajanjem relevantnog zakona 2013. godine kojim su sveučilišni i nesveučilišni diplomski studiji u početku bili svrstani na istu razinu (HKO 7 / EQF 7), što nije bilo u skladu s općom percepcijom tih kvalifikacija. Argument sveučilišta temeljio se ponajprije na stajalištu da stručni studijski programi na diplomskoj razini nemaju dovoljno izraženu akademsku komponentu da bi se smatrali jednakovrijednima sveučilišnim diplomskim studijima. Nakon dva postupka pred Ustavnim sudom, 2021. godine pronađeno je rješenje prema kojem su obje kvalifikacije iste razine, ali se razlikuju prema vrsti (HKO 7.1 sv; HKO 7.1 st / EQF 7). Kao rezultat toga, u stručne diplomske studije (HKO 7.1.st) morala se ugraditi snažnija znanstvena komponenta, a to se postiglo povećanim udjelom predavanja.

U sklopu detaljnije analize podataka obuhvaćena je usporedba rezultata osam područja studija, zasebno po kohortama te za prvostupnike i magistre. Podatci pokazuju da su preddiplomski studiji utemeljeni na predavačkom modelu osobito zastupljeni u području prirodnih znanosti (uključujući matematiku), za koje 85,4 % osoba s diplomom iz kohorte 2016./2017. i 80,3 % iz kohorte 2020./2021. smatra da su pretežito predavački usmjereni. Nasuprot tome, postotak prvostupnika koji su studirali u tradicionalnom i predavački usmjerenom obrazovnom okruženju najniži je u području poslovanja, uprave i prava. Ta skupina obuhvaća i studijske programe iz područja poslovanja i uprave na nesveučilišnim ustanovama koji su usmjereni na struku i znatno više usredotočeni na razvoj vještina. Isti rezultati vrijede za obje kohorte, uz manje razlike u postotcima: 52,3 % prvostupnika u kohorti 2016./2017. i 47,2 % u kohorti 2020./2021. naveli su da je njihov studijski program pretežito predavački usmjeren.

Sličan, ali ne i identičan obrazac može se uočiti i kod magistara. Udio osoba s diplomom čije je obrazovno okruženje pretežito predavački usmjerenom i dalje je visok u području prirodnih znanosti (uključujući matematiku), i to 76,9 % u kohorti 2016./2017. i 73,7 % u kohorti 2020./2021.

Međutim, još veći postotak zabilježen je u području društvenih znanosti i novinarstva, ali samo u kohorti 2016./2017., gdje je 81,9 % magistara svoje obrazovno okruženje tijekom studija opisalo kao predavački usmjereno. U novijoj kohorti magistara vidljiv je značajan pomak u pogledu pristupa poučavanju i učenju u području društvenih znanosti i novinarstva jer je samo 68,8 % ispitanika (u odnosu na 81,9 % u prethodnoj kohorti) za svoj studijski program izjavilo da se pretežito temelji na predavačkom modelu. Iako je u tom području zabilježen porast udjela problemski i/ili projektno usmjerenog modela (s 0,8 % u 2016./2017. na 1,2 % u 2020./2021.), taj je razvoj i dalje umjeren. Istodobno je u tom području studija uočen znatno izraženiji porast kombiniranog obrazovnog okruženja (predavački i problemski i/ili projektno usmjeren model), s 14,9 % u kohorti 2016./2017. na 27,6 % u kohorti 2020./2021. Na temelju odgovora ispitanika uočava se da je najveći postotak magistara koji su naveli da su studirali u kombiniranom obrazovnom okruženju (predavački i problemski i/ili projektno usmjeren model) zabilježen u području tehnologije i inženjerstva: 36,8 % u kohorti 2016./2017. i 39,6 % u kohorti 2020./2021.

Rezultati ukazuju na to da u različitim područjima studija prevladavaju različiti pristupi poučavanju i učenju, pri čemu udio znanja i vještina te profil studijskog programa imaju važnu ulogu u oblikovanju odgovarajućeg didaktičkog pristupa.

Promatrajući razlike prema spolu, u kohorti 2016./2017. na preddiplomskoj razini žene su češće (28,9 %) nego muškarci (22,5 %) izjavile da su studirale u kombiniranom obrazovnom okruženju (predavački i problemski i/ili projektno usmjeren model), dok su rezultati u kohorti 2020./2021. obrnuti, odnosno veći udio muškaraca (36,9 %) nego žena (29,7 %) opisao je svoje obrazovno okruženje kao kombinirano. Situacija je drukčija na diplomskoj razini, gdje nema značajnih razlika između mišljenja muškaraca i žena u odnosu na zastupljenost predavačkog i problemski i/ili projektno usmjerenog modela. Razlike u udjelima prema spolu treba tumačiti s oprezom, budući da se zastupljenost muškaraca i žena po područjima studija mijenja s vremenom, odnosno s rastom udjela muškaraca u većini perspektivnih zanimanja.

Ako se sagleda promjena od mlađih generacija prema starijima, na temelju usporedbe percepcije obrazovnog okruženja među osobama s diplomom različite dobi može se uočiti pad udjela onih osoba koje su studirale na pretežito predavački usmjerenim studijskim programima na preddiplomskoj razini u obje kohorte, te na diplomskoj razini u kohorti 2016./2017. To se može objasniti činjenicom da stariji studenti češće studiraju izvanredno kako bi uskladili studij i zaposlenje, zbog čega češće biraju nestandardne oblike studiranja s većim udjelom praktičnog rada ili projektno usmjerenim pristupom u odnosu na tradicionalni predavački pristup.

2.2 Boravak u inozemstvu u sklopu studijskog programa

Postoji velik broj istraživanja koja ispituju pozitivne učinke studiranja u inozemstvu na razvoj znanja i vještina. Stjecanje znanja u inozemstvu utječe na razvoj interkulturalnih kompetencija (Lee i Song, 2019.), osobni i obrazovni razvoj (Adele, 2021.), jezične vještine, kao i na usvajanje znanja iz određenog područja (Berg et al., 2009.).

Istraživanje temeljeno na podacima iz pilot-istraživanja Eurograduate (Tecilazić, 2023.) pokazalo je da studiranje u inozemstvu ima i neke negativne posljedice na rane profesionalne rezultate osoba s diplomom u Hrvatskoj. Primjerice, vjerojatnost da će prvostupnici nesveučilišnih ustanova pronaći posao koji odgovara njihovoj razini kvalifikacija manja je za 36,5 % kod osoba koje su dio studija provele u inozemstvu u usporedbi s onima koje su studirale isključivo u matičnoj ustanovi. Nadalje, negativan učinak studiranja u inozemstvu na zaradu može se uočiti kod svih osoba s diplomom, osim kod sveučilišnih magistara.

Istraživanje Eurograduate pruža podatke o iskustvu obrazovanja u inozemstvu te obuhvaća različite oblike studijskog boravka u inozemstvu. U upitniku su osobe s diplomom odgovorile na pitanje o sudjelovanju u međunarodnom programu u sklopu svojeg studijskog programa. Osobe s diplomom koje su navele da imaju takvo međunarodno iskustvo mogle su pobliže odrediti vrstu odabirom jedne ili više ponuđenih opcija, uključujući:

- studijski boravak u inozemstvu
- pripravništvo ili stručnu praksu
- tečaj stranog jezika
- ljetnu školu, radionicu ili sličnu aktivnost
- ostalo.

Općenito, podatci pokazuju da je udio osoba s diplomom u Hrvatskoj koje su tijekom studija boravile u inozemstvu manji od prosjeka u usporedbi s drugim zemljama, i to za gotovo sve vrste boravaka. Ti podatci podupiru nalaze pilot-istraživanja Eurograduate iz 2018. prema kojima je udio osoba s diplomom u Hrvatskoj koje imaju iskustvo mobilnosti u svrhu stjecanja bodova (studijski boravak u inozemstvu za koji se dodjeljuju ECTS bodovi) nizak u usporedbi s drugim zemljama (Rimac et al., 2020.). Nadalje, ti su rezultati u skladu s najnovijim administrativnim podacima. Prema podacima Eurostata stopa vanjske mobilnosti studenata u Hrvatskoj u svrhu stjecanja bodova iznosi svega 2,8 %.

Prema izvješću Eurostudent VI. za Hrvatsku, dodatni financijski troškovi koji nisu pokriveni bespovratnim sredstvima za mobilnost u okviru programa Erasmus najveća su prepreka studentima u Hrvatskoj zbog koje se ne odlučuju na studijski boravak u inozemstvu. Ostali razlozi uključuju odvojenost od bliskih osoba, priznavanje razdoblja studiranja u inozemstvu te nedostatne informacije koje pružaju matične ustanove (Rimac et al., 2019.). Studenti koji odlaze na studijski boravak u inozemstvo često moraju produžiti trajanje studija. Naime, iako se ishodi učenja i ECTS bodovi ostvareni tijekom boravka u inozemstvu formalno priznaju i evidentiraju u dopunskoj ispravi o studiju, oni se često ne priznaju kao zamjena za obvezne akademske zahtjeve matične ustanove. Te zaključke potvrđuje i analiza Agencije za mobilnost i programe EU-a (hrvatska agencija za Erasmus+) iz 2022. godine, prema kojoj otprilike trećini studenata ECTS bodovi stečeni u inozemstvu nisu u potpunosti priznati. Zbog toga su po povratku na matičnu ustanovu morali polagati dodatne kolegije ili ispite za predmete koje su već položili u inozemstvu. U takvim

Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. – izvješće za Hrvatsku
 slučajevima studenti su prisiljeni odgoditi završetak studija i ulazak na tržište rada, što dovodi do dodatnih životnih troškova i ujedno obeshrabruje studente da se uopće prijave na programe studijskog boravka u inozemstvu.

Tablica 2.1: Postotak osoba s diplomom preddiplomskog studija s različitim vrstama iskustva boravka u inozemstvu

Boravak u inozemstvu: boravak izvan zemlje u kojoj je provedeno istraživanje za vrijeme trajanja referentnog studijskog programa (jedan ispitanik može zabilježiti više boravaka – do 5), udio svih ispitanika.

Osobe s diplomom razine ISCED 6 (preddiplomski studij) prema:

zemlji u kojoj je provedeno istraživanje (redci), vrsti boravka u inozemstvu (stupci), kohorti (podstupci)

Vrsta	studijski boravak u inozemstvu		pripravništvo / stručna praksa		tečaj stranog jezika		ljetna škola radionica		ostalo	
	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.
prosj. EG-a	10,4 %	7,8 %	5,5 %	3,2 %	1,0 %	1,0 %	2,5 %	1,7 %	0,5 %	0,3 %
AT	17,7 %	11,8 %	9,8 %	5,2 %	2,0 %	1,4 %	4,2 %	3,2 %	0,2 %	0,2 %
CY	10,4 %	9,4 %	8,8 %	7,9 %	1,2 %	2,1 %	1,7 %	2,8 %	0,0 %	0,4 %
CZ	8,9 %	8,4 %	3,6 %	2,6 %	1,7 %	2,2 %	3,9 %	2,1 %	0,6 %	0,6 %
EE	8,9 %	8,5 %	6,7 %	4,9 %	1,0 %	1,5 %	2,3 %	3,0 %	0,3 %	0,0 %
HR	5,6 %	2,9 %	4,8 %	2,0 %	0,4 %	0,3 %	1,9 %	1,1 %	0,0 %	0,0 %
HU	6,4 %	5,4 %	3,4 %	2,3 %	0,4 %	0,5 %	1,2 %	1,4 %	0,0 %	0,1 %
IT*	5,5 %	6,9 %	1,5 %	0,6 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	2,0 %	0,9 %
LV	15,4 %	15,3 %	8,4 %	5,6 %	1,5 %	1,5 %	7,2 %	3,0 %	1,0 %	1,5 %
MT	17,8 %	9,2 %	6,8 %	3,1 %	1,8 %	2,3 %	1,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
NO	12,3 %	8,3 %	5,1 %	1,3 %	0,5 %	0,2 %	1,7 %	1,3 %	0,3 %	0,2 %
PT	10,5 %	6,7 %	4,5 %	1,6 %	0,3 %	0,4 %	2,1 %	0,8 %	0,0 %	0,1 %
RO	9,6 %	2,2 %	7,7 %	3,6 %	0,3 %	0,4 %	4,6 %	2,8 %	0,0 %	0,0 %
SI	11,9 %	7,6 %	3,8 %	1,6 %	1,1 %	1,2 %	2,8 %	1,5 %	1,8 %	0,4 %
SK	5,0 %	6,9 %	2,8 %	3,2 %	1,3 %	0,1 %	0,8 %	0,8 %	0,3 %	0,1 %

najniže (0,0 %)

najviše (17,8 %)

Izvor: Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. N = 171.922. IT: ograničena usporedivost.

Na temelju usporedbe podataka između dviju kohorti uočava se jasan pad postotka studenata koji su bili na boravku u inozemstvu u kohorti 2020./2021. u odnosu na kohortu 2016./2017., što se može objasniti učincima pandemije bolesti Covid-19 i povezanim ograničenjima fizičke prekogranične mobilnosti.

Prvostupnici u Hrvatskoj među onima su s najmanjim postotkom studijskog boravka u inozemstvu tijekom referentnog studijskog programa u usporedbi s drugim zemljama. Tek je mali postotak prvostupnika u Hrvatskoj naveo da je boravio u inozemstvu: 5,6 % u odnosu na prosjek od 10,4 % u kohorti 2016./2017. te 2,9 % u odnosu na prosjek od 7,8 % u kohorti 2020./2021. Slično vrijedi i za pripravništvo ili radno iskustvo u inozemstvu: 4,8 % u Hrvatskoj u odnosu na prosjek od 9,8 % u kohorti 2016./2017., odnosno 2,0 % u odnosu na prosjek od 3,2 % u kohorti 2020./2021. Kako bi se bolje razumjeli razlozi ovako niske mobilnosti, važno je istaknuti da Hrvatska nema dugu tradiciju sudjelovanja u programima mobilnosti u usporedbi s drugim državama članicama EU-a. Program Erasmus+ daleko je najčešći europski program za potporu studentskoj mobilnosti, a u Hrvatskoj se postupno uvodio, pri čemu su prvi pilot-programi mobilnosti započeli tek 2009. godine.

Slična je situacija i kod drugih oblika obrazovanja u inozemstvu, primjerice tečajeva stranih jezika, gdje je udio osoba s diplomom koje su ih pohađale tijekom studija iznosio 0,4 % u kohorti 2016./2017. i 0,3 % u kohorti 2020./2021. u usporedbi s prosjekom od 1,0 % u obje kohorte. Ljetne škole pohađalo je 1,9 % prvostupnika u kohorti 2016./2017. te 1,1 % u kohorti 2020./2021. u usporedbi s prosjecima od 2,5 % u starijoj odnosno 1,7 % u mlađoj kohorti.

Tablica 2.2: Postotak osoba s diplomom diplomskog studija s različitim vrstama iskustva boravka u inozemstvu

Boravak u inozemstvu: boravak izvan zemlje u kojoj je provedeno istraživanje za vrijeme trajanja referentnog studijskog programa (jedan ispitanik može zabilježiti više boravaka u inozemstvu – do 5), izražen kao udio svih ispitanika.

Osobe s diplomom razine ISCED 7 (diplomski studij) prema:

zemlji u kojoj je provedeno istraživanje (redci), vrsti boravka u inozemstvu (stupci), kohorti (podstupci)

Kohorta	Vrsta	studijski boravak u inozemstvu		pripravništvo / stručna praksa		tečaj stranog jezika		ljetna škola radionica		ostalo	
		2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.	2016./2017.	2020./2021.
prosj. EG-a		13,0 %	9,6 %	7,8 %	5,5 %	1,1 %	0,9 %	4,5 %	3,4 %	0,8 %	0,4 %
	AT	23,4 %	13,9 %	14,1 %	8,9 %	2,3 %	2,6 %	7,9 %	4,9 %	0,3 %	0,2 %
	CY	8,4 %	6,7 %	6,1 %	5,0 %	1,5 %	1,6 %	1,9 %	3,6 %	0,0 %	0,0 %
	CZ	17,2 %	15,2 %	10,3 %	8,4 %	2,4 %	1,8 %	5,6 %	4,7 %	0,7 %	0,8 %
	EE	10,6 %	7,9 %	8,2 %	5,8 %	1,8 %	0,8 %	6,0 %	4,2 %	0,2 %	0,2 %
	HR	9,8 %	6,5 %	6,1 %	5,2 %	1,5 %	0,9 %	4,7 %	3,0 %	0,3 %	0,1 %
	HU	8,7 %	8,3 %	9,6 %	3,7 %	0,6 %	0,4 %	4,0 %	2,3 %	0,0 %	0,2 %
	IT*	15,5 %	12,9 %	3,9 %	3,3 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	3,1 %	1,0 %
	LV	12,2 %	5,8 %	10,5 %	6,0 %	0,7 %	0,5 %	8,8 %	3,6 %	0,0 %	0,0 %
	MT	11,0 %	16,4 %	6,3 %	3,1 %	0,0 %	0,0 %	2,9 %	7,6 %	0,0 %	0,0 %
	NO	26,8 %		5,4 %		1,3 %		8,7 %		2,4 %	
	PT	10,9 %	7,3 %	9,5 %	4,6 %	0,7 %	0,6 %	3,7 %	1,2 %	0,3 %	0,3 %
	RO	7,6 %	1,2 %	4,5 %	4,0 %	1,0 %	0,3 %	1,5 %	1,5 %	0,0 %	0,0 %
	SI	10,5 %	13,5 %	9,6 %	8,0 %	1,3 %	1,4 %	6,2 %	5,2 %	4,3 %	2,6 %
	SK	9,0 %	8,8 %	5,4 %	5,9 %	0,4 %	0,3 %	1,6 %	2,0 %	0,0 %	0,0 %

najniže (0,0 %)

najviše (26,8 %)

Izvor: Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. N = 171.922. Norveška: diplomski program t + 1 nije obuhvaćen. IT: ograničena usporedivost.

Podatci za magistre u Hrvatskoj nešto su povoljniji, no udio mobilnih studenata i dalje je manji od prosjeka za gotovo sve oblike obrazovanja u inozemstvu. Postotak magistara s iskustvom obrazovanja u inozemstvu iznosi 9,8 % za kohortu 2016./2017. i 6,5 % za kohortu 2020./2021., što je otprilike upola manje u odnosu na zemlje s najvišim udjelom mobilnih studenata u kohorti 2016./2017., poput Norveške (26,8 %) i Austrije (23,4 %). Prema podacima o pripravništvu, tečajevima stranih jezika i ljetnim školama magistri u Hrvatskoj približavaju se prosjeku: 6,1 % magistara iz kohorte 2016./2017. završilo je pripravništvo ili steklo radno iskustvo u inozemstvu u usporedbi s 5,2 % iz kohorte 2020./2021.; 1,5 % magistara iz kohorte 2016./2017. pohađalo je tečaj stranog jezika u inozemstvu u usporedbi s 0,9 % iz kohorte 2020./2021.; 4,7 % magistara iz kohorte 2016./2017. sudjelovalo je u ljetnoj školi u inozemstvu u usporedbi s 3,0 % iz kohorte 2020./2021. Ti su rezultati u skladu s nalazima pilot-istraživanja Eurograduate prema kojima veći postotak magistara

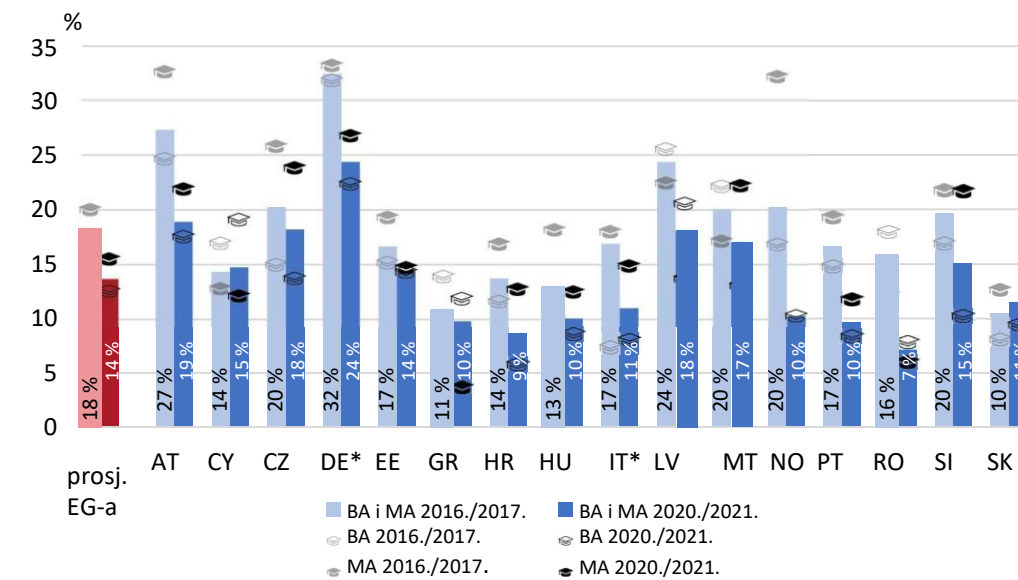
provodi dio studija u inozemstvu u odnosu na prvostupnike (Rimac et al., 2020.), što je i očekivano jer se starije studente češće potiče na sudjelovanje u međunarodnoj mobilnosti.

Slika 2.2.2: Postotak osoba s diplomom s iskustvom boravka u inozemstvu – međunarodna usporedba

Boravak u inozemstvu: osobe s diplomom koje su u sklopu svojeg referentnog studijskog programa barem jednom bile izvan države u kojoj se provodilo istraživanje, izražen kao udio svih ispitanika.

Sve osobe s diplomom prema:

zemlji u kojoj se provodilo istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (ikone)

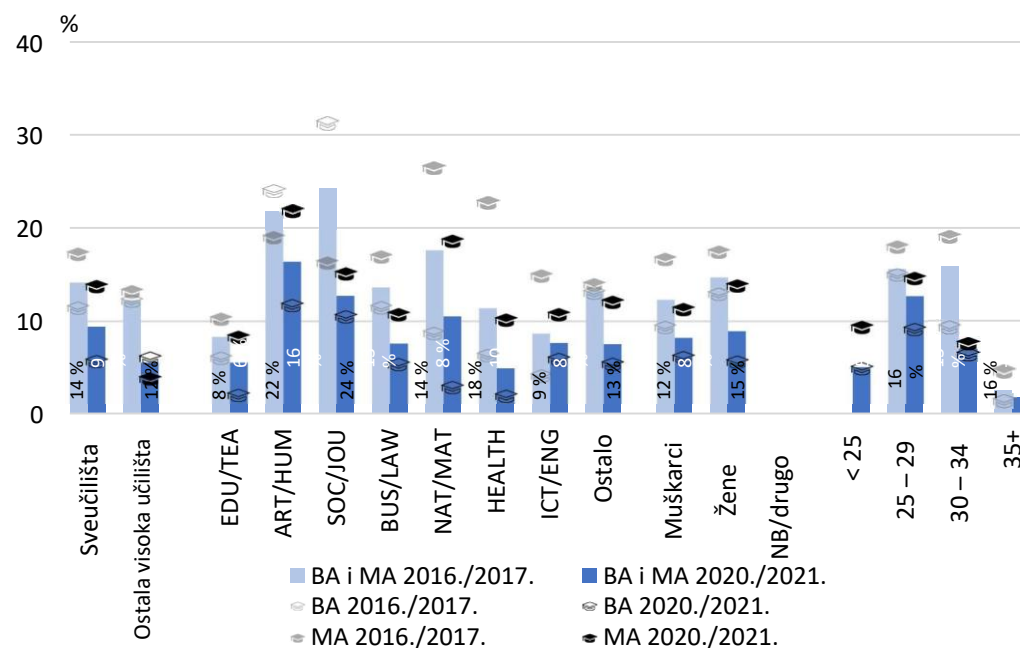
Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922. DE, IT: ograničena usporedivost.

Postotak osoba s diplomom u Hrvatskoj koje su barem jednom boravile u inozemstvu u sklopu svojeg referentnog studijskog programa u kohorti 2016./2017. iznosi 13,7 %, i to 11,6 % prvostupnika i 16,8 % magistara, dok postotak osoba koje su barem jednom boravile u inozemstvu u kohorti 2020./2021. iznosi 8,6 %, odnosno 5,8 % prvostupnika i 12,7 % magistara. Ti su rezultati u skladu s analizom predstavljenom u ovom odjeljku i pokazuju da se osobe s diplomom u Hrvatskoj, kao i one u Grčkoj, Rumunjskoj i Slovačkoj, nalaze pri dnu popisa osoba koje su boravile u inozemstvu u sklopu svojeg referentnog studijskog programa.

Slika 2.2.3: Postotak osoba s diplomom u Hrvatskoj koje su tijekom studija boravile u inozemstvu: osobe s diplomom koje su u sklopu svojeg referentnog studijskog programa barem jednom bile izvan države u kojoj se provodilo istraživanje, izražen kao udio svih ispitanika.

Sve ciljane skupine osoba s diplomom u Hrvatskoj prema:

kohorti (dvostruki stupci); vrsti visokog učilišta, području studija, spolu, dobi (x-os)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 7028.

Detaljnija razrada međunarodnog iskustva u sklopu studijskog programa, raščlanjena prema vrsti ustanove, području studija te spolu i dobi osoba s diplomom, pokazuje da su osobe sa sveučilišnom diplomom iz kohorte 2016./2017. (14,1 %) i 2020./2021. (9,4 %) stekle više iskustva u inozemstvu u usporedbi s osobama iz kohorte 2016./2017. (12,3 %) i 2020./2021. (5,6 %) koje su studirale na ostalim visokim učilištima. To je posljedica visokih troškova povezanih sa studijem u inozemstvu i ograničenih financijskih resursa studenata iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa. Često si iskustvo obrazovanja u inozemstvu mogu priuštiti samo oni koji imaju značajnu financijsku potporu obitelji ili vlastite prihode, budući da rad uz studiranje dodatno ograničava mogućnosti putovanja. Stoga se može pretpostaviti da osobe sa sveučilišnom diplomom imaju veće financijske mogućnosti za sudjelovanje u programima obrazovanja u inozemstvu. Ti su nalazi u skladu s ranijim istraživanjima u Hrvatskoj koja pokazuju da osobe iz obitelji višeg socioekonomskog statusa češće studiraju na sveučilištima, dok se osobe iz manje privilegiranih sredina češće odlučuju za strukovno srednjoškolsko obrazovanje i nastavak obrazovanja na stručnim studijima (Farnell et al., 2014.; Jokić i Ristić Dedić, 2014.; Matković et al., 2010.; Rimac i Baranović, 1991.). Posljedično, osobe iz potonje skupine imaju manje mogućnosti za studiranje u inozemstvu zbog financijskih ograničenja.

Međutim, detaljnija analiza podataka pokazuje da se to odnosi samo na magistre koji, ako studiraju na sveučilištima, češće stječu iskustvo obrazovanja u inozemstvu. Podatci pokazuju da je u kohorti 2016./2017. 17,1 % sveučilišnih magistara, u usporedbi s 13,1 % magistara ostalih visokih učilišta boravilo u inozemstvu u sklopu studija. U kohorti 2020./2021. taj je udio iznosio 13,7 %

za sveučilišne magistre, odnosno 3,8 % za magistre ostalih visokih učilišta. Nasuprot tome, studenti prvostupnici s nesveučilišnih ustanova u Hrvatskoj pokazuju nešto veću mobilnost od studenata prvostupnika sa sveučilišta.

Promatrajući razlike prema područjima studija, može se uočiti da su osobe s diplomom iz kohorte 2016./2017. koje su najčešće boravile u inozemstvu završile studij iz područja društvenih znanosti i novinarstva (24,3 %), dok su najmanje međunarodnog iskustva stekle osobe s diplomom iz područja obrazovanja i osposobljavanja učitelja i nastavnika (8,3 %). Obrazovanje učitelja i nastavnika u Hrvatskoj regulirana je profesija na pretežno strukturnom tržištu rada, što znači da tražitelji posla moraju imati točno određene kvalifikacije i specifične vještine (Matković, 2011.). Stoga ne iznenađuje da studenti u tom području pokazuju manji interes za obrazovanje u inozemstvu tijekom studija. Nasuprot tome, u kohorti 2020./2021. najviše međunarodnog iskustva stekle su osobe s diplomom iz područja jezika, umjetnosti i humanističkih znanosti (16,4 %), dok su najmanje međunarodnog iskustva imale osobe s diplomom iz područja zdravstva (4,9 %). Potonje se može objasniti utjecajem pandemije bolesti Covid-19, osobito na studente u području zdravstvene zaštite. Detaljnija analiza razlika prema području studija i razini studija pokazuje da je pandemija bolesti Covid-19 više utjecala na prvostupnike u području zdravstvene zaštite nego na magistre u istom području. Naime, samo su prvostupnici iz područja zdravstva, koji su pretežno medicinske sestre i tehničari, imali najmanje međunarodnog iskustva u kohorti 2020./2021. (1,9 %), dok je postotak magistara s međunarodnim iskustvom u istoj kohorti i istom području iznosio 10,1 %.

Što se tiče razlika prema spolu, vidljivo je da se žene češće od muškaraca odlučuju na obrazovanje u inozemstvu tijekom studija, osim na prediplomskoj razini u kohorti 2020./2021. gdje je postotak muškaraca s međunarodnim iskustvom bio veći (6,1 %) nego žena (5,5 %). To se može objasniti i činjenicom da su studenti upisani na studij sestrištva, koji se 2020./2021. pokazao kao najmanje mobilan, pretežno žene.

Analiza razlika prema dobi pokazuje da je najveći postotak osoba s diplomom koje su tijekom studija boravile u inozemstvu zabilježen u dobnoj skupini od 25 do 29 godina u trenutku diplomiranja. To vrijedi za obje kohorte: 15,6 % osoba u toj dobnoj skupini u kohorti 2016./2017. i 12,7 % u kohorti 2020./2021. boravilo je u inozemstvu tijekom studija. S druge strane, najniži postotak osoba s međunarodnim iskustvom zabilježen je među starijim studentima u dobi od 35 i više godina, i to 2,5 % u kohorti 2016./2017. te 1,8 % u kohorti 2020./2021. To ne iznenađuje i potvrđuje da su stariji studenti, koji su često zaposleni i/ili imaju obiteljske obveze, manje mobilni od mlađih dobnih skupina.

2.3 Iskustvo na tržištu rada tijekom studija

Prethodna istraživanja pokazala su da radno iskustvo u području studija ili pripravništvo imaju pozitivan učinak na akademske rezultate i rezultate na tržištu rada osoba s diplomom (CEDEFOP, 2021.). Učenje kroz rad, kao pristup koji u kurikulum integrira praktično radno iskustvo, može doprinijeti razvoju općih kompetencija studenata (Freudenberg et al., 2011.), koje se često smatraju ključnima za rani razvoj karijere, ali i za dugoročno upravljanje karijerom i osiguravanje cjeloživotne zapošljivosti. Specifična iskustva tijekom studija, poput pripravništva,

imaju značajan utjecaj na rane rezultate na tržištu rada (Wolniak i Engberg, 2019.). U istraživanjima u kojima se ispituje u kojoj mjeri osobe s diplomom ispunjavaju zahtjeve poslodavaca, autori pokazuju da pripravništvo pruža vrijednu priliku za učenje u kojoj se teorijsko znanje može primijeniti u stvarnom radnom okruženju (Andrews i Higson, 2008.). Brojna istraživanja analiziraju kako učenje kroz rad priprema studente za nepredvidiva i složena radna okruženja (Russell et al., 2015.) te kako iskustveno učenje kroz stručnu praksu povećava zapošljivost osoba s diplomom (Helyer i Lee, 2014.).

Visoka učilišta prepoznaju važnost praktičnog iskustva tijekom studija i razvijaju različite oblike učenja koji povezuju akademsko učenje s razvojem praktičnih vještina. Iskustvo na tržištu rada u području studija odnosi se na različite modele učenja kroz rad gdje studenti obavljaju strukturiranu stručnu praksu u stvarnom radnom okruženju relevantnom za njihovo područje studija. Time im se omogućuje primjena akademskog znanja u stvarnim situacijama na radnom mjestu. Takva su iskustva važna jer pripremaju studente za svijet rada, povećavaju njihovu percepciju vlastitih kompetencija i samopouzdanje te doprinose izgradnji društvenih mreža s potencijalnim poslodavcima, koje kasnije mogu iskoristiti pri traženju prvog zaposlenja nakon završetka studija.

U pilot-istraživanju Eurograduate utvrđen je pozitivan učinak učenja kroz rad koje predstavlja temelj za ulazak na tržište rada i razvoj različitih transverzalnih vještina (Meng et al., 2020.; Rimać et al., 2020.). Istraživanja temeljena na podacima iz pilot-istraživanja Eurograduate u Hrvatskoj (Tecilazić, 2021., 2023.) pokazuju da za prvostupnike stručnih studija iz kohorte 2016./2017. pripravništvo tijekom studija ima značajan pozitivan učinak na razinu prihoda godinu dana nakon završetka studija. Za sveučilišne magistre iz iste kohorte pripravništvo tijekom studija skraćuje vrijeme potrebno za pronalazak prvog zaposlenja.

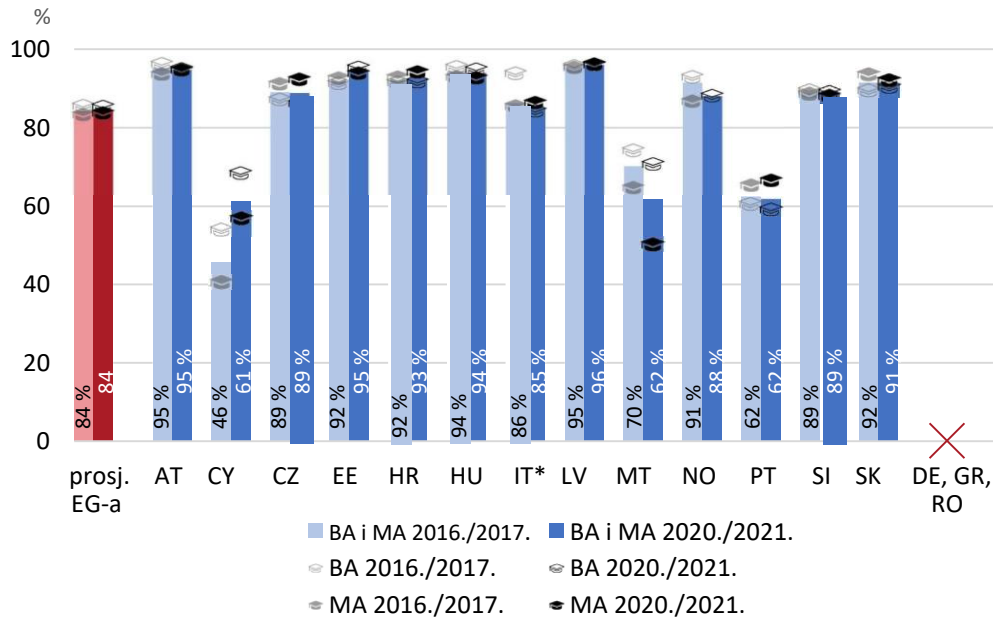
Radno iskustvo koje nije povezano s područjem studija može imati različite učinke na ishode zapošljavanja. Ista istraživanja pokazuju i pozitivne i negativne učinke. Radno iskustvo sveučilišnih magistara iz kohorte 2016./2017. pozitivno utječe na pronalazak posla za koji je potrebna diploma diplomskog studija, dok radno iskustvo prvostupnika s nesveučilišnih ustanova ima negativan učinak na razinu početne plaće nakon završetka studija. Nalazi upućuju na to da učinci radnog iskustva tijekom studija ovise o njegovoj vrsti i razlozima rada. Studenti mogu raditi zbog financijske potrebe ili kako bi stekli iskustvo i razvili opće kompetencije, poput komunikacijskih i socijalnih vještina, timskog rada ili, u slučaju individualnijih poslova, vještina samostalnog upravljanja i rješavanja problema. Međutim, studenti koji rade kako bi financirali studij često nemaju dovoljno vremena za učenje, što može negativno utjecati na njihov akademski uspjeh. Unatoč razlikama u prirodi radnog iskustva tijekom studija i razlozima zaposlenja u području nepovezanom s područjem studija, prethodna istraživanja pokazuju da takvo iskustvo povećava društveni kapital osoba s diplomom, što je važno za pronalazak prvog zaposlenja (Matković, 2011.; Tecilazić, 2023.).

Slika 2.3.1: Postotak osoba s diplomom s bilo kojom vrstom iskustva na tržištu rada u području studija – međunarodna usporedba

Iskustvo na tržištu rada u području studija: plaćeni rad tijekom referentnog studijskog programa koji je bio povezan s područjem studija i/ili pripravništvo / stručna praksa u sklopu kurikuluma.

Sve osobe s diplomom prema:

zemlji u kojoj se provodilo istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (ikone)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922; IT: ograničena usporedivost. DE, GR, RO: istraživanje nije provedeno

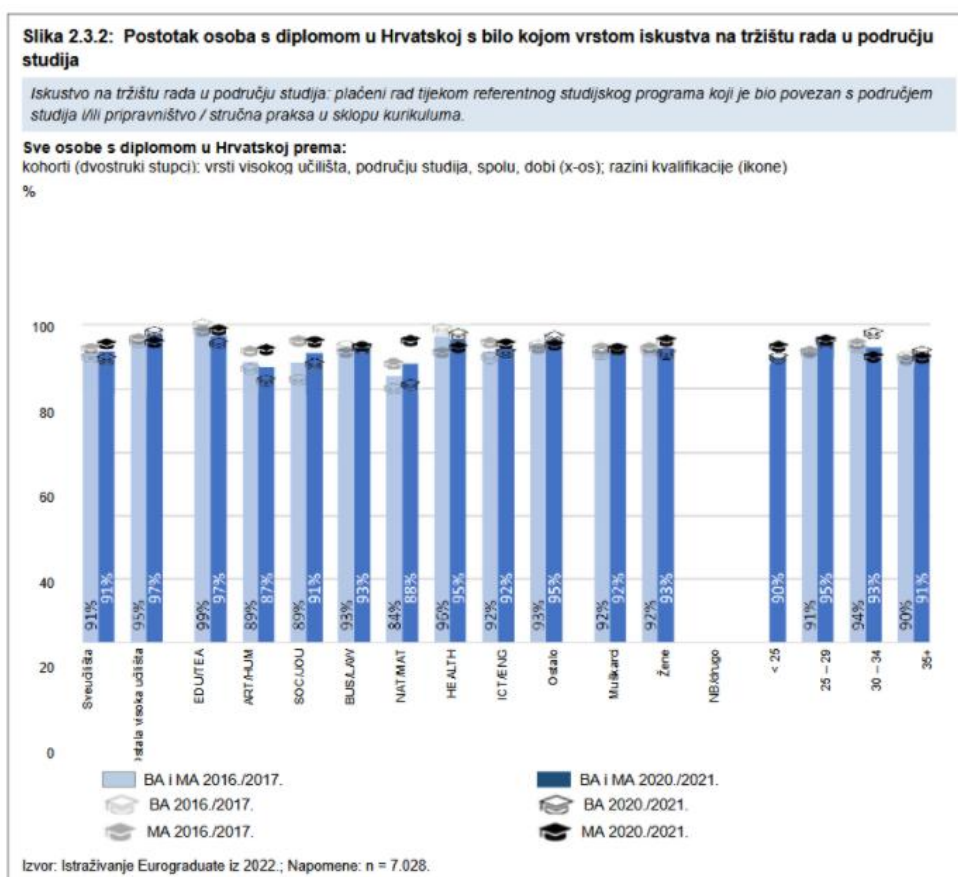
U istraživanju Eurograduate provedena je analiza iskustva osoba s diplomom na tržištu rada u području studija, odnosno analiza plaćenog rada tijekom referentnog studijskog programa koji je bio povezan s područjem studija i/ili pripravništva ili stručne prakse koja je bila sastavni dio kurikuluma. Usporedni pregled postotka osoba s diplomom koje su stekle iskustvo na tržištu rada u sklopu kurikuluma pokazuje da je u svim zemljama uključenima u istraživanje Eurograduate naglasak postavljen na učenju kroz rad. Postotak osoba s diplomom u Hrvatskoj koje su stekle radno iskustvo u području studija, kao i u većini analiziranih zemalja, veći je od prosjeka (84 %). Ti se rezultati razlikuju u odnosu na rezultate pilot-istraživanja Eurograduate iz 2018. godine. Naime, postotak prvostupnika u Hrvatskoj koji su naveli da su tijekom studija radili u svojstvu pripravnika ili stekli radno iskustvo u području studija iznosi 91,4 % (u usporedbi s 55,2 % u pilot-istraživanju Eurograduate), a magistara 92,7 % (u usporedbi s 55,9 % u pilot-istraživanju). Usporedba rezultata između prvostupnika i magistara u Hrvatskoj pokazuje da nema značajnih razlika između tih dviju skupina u obje kohorte, što vrijedi i za gotovo sve ostale zemlje u kojima je provedeno istraživanje.

Budući da je jedan od razloga niskog postotka osoba koje su završile pripravništvo ili stekle radno iskustvo u području studija upravo nevoljkost poslodavaca da zaposle pripravnike na kratko razdoblje, odnosno za vrijeme trajanja pripravništva, ovaj gotovo dvostruko veći postotak studenata sa završenim pripravništvom ili radnim iskustvom znak je da su se dogodile važne promjene na tržištu rada u Hrvatskoj od 2018., tj. od prvog istraživanja Eurograduate, do 2022. kada su se ovi podaci prikupljali. U tom razdoblju Hrvatska je prešla put od zemlje s vrlo visokom stopom nezaposlenosti do najniže zabilježene razine nezaposlenosti. Istodobno, potražnja za

međunarodnom radnom snagom nikada nije bila veća, pa je Hrvatska država članica EU-a koja najviše uvozi radnu snagu iz trećih zemalja. Naglo povećanje zaposlenosti odražava dva ključna trenda: odlazak radne snage iz Hrvatske u druge države članice te gospodarski rast potaknut, među ostalim, pozitivnim učincima pristupanja Europskoj uniji.

Uvoz radne snage iz manje razvijenih država, koja je relativno jeftinija od domaće radne snage, dodatno je poboljšao položaj studenata na tržištu rada. Znanje stečeno tijekom studija sve se više vrednuje, što dovodi do boljeg podudaranja između studija i zahtjeva radnih mjesta te u konačnici povećava vjerojatnost zapošljavanja na poslovima koji odgovaraju stečenoj kvalifikaciji.

Iz svih tih razloga poslodavci su otvoreniji prema pripravnicima, a pripravništvo sve češće koriste kao alat za zapošljavanje. Studenti koji se tijekom prakse pokažu kao najbolji radnici često nakon završetka studija lako pronalaze posao kod istog poslodavca.

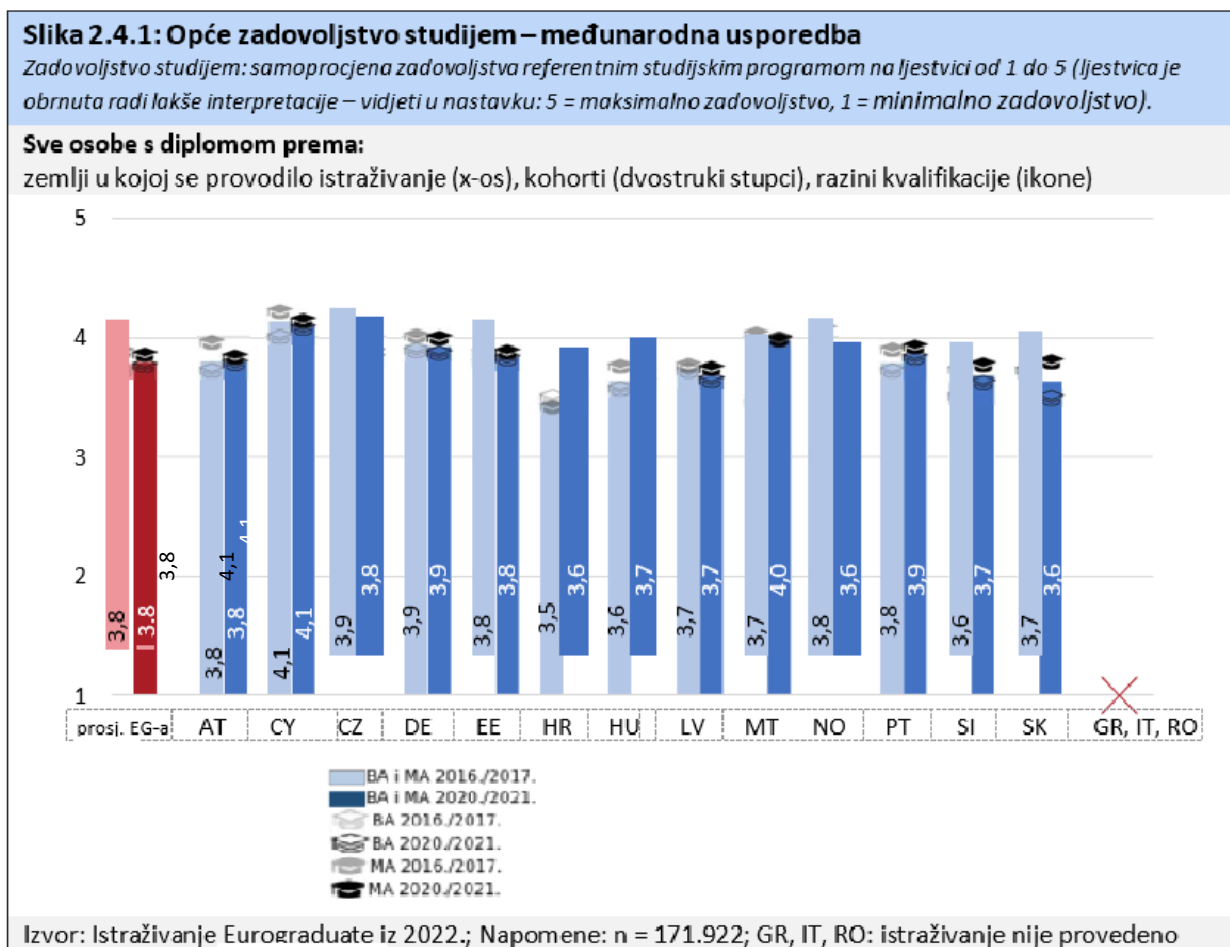

Detaljnija analiza tržišta rada povezanog s područjem studija u Hrvatskoj, raščlanjena prema vrsti ustanove, području studija te spolu i dobi osoba s diplomom, pokazuje da općenito ne postoje velike razlike između prvostupnika i magistara u obje kohorte koji su završili sveučilišni ili nesveučilišni studij. Ne postoje ni velike razlike između spolova ni različitih dobnih skupina.

Analizom razlika prema područjima studija, može se uočiti da su u kohorti 2016./2017. (98,9 %) i u kohorti 2020./2021. (96,5 %) najviše radnog iskustva u području studija stekle osobe koje su završile studij iz područja obrazovanja i osposobljavanja učitelja i nastavnika. S druge strane, najmanji udio takvog iskustva zabilježen je kod osoba koje su završile studij iz područja prirodnih znanosti (uključujući matematiku), i to 84,0 % u kohorti 2016./2017. te 88,0 % u kohorti 2020./2021. Budući da je obrazovanje učitelja i nastavnika u Hrvatskoj strogo regulirano, stručna praksa sastavni je i obvezni dio kurikulumu, pa ne iznenađuje da gotovo svi studenti u tom području tijekom studija stječu praksu ili radno iskustvo u području studija. S druge strane, prirodne znanosti, uključujući matematiku, kao izrazito akademska područja, nude manje mogućnosti za stručnu praksu, budući da za visoko specijalizirana zanimanja u tom području obično nije potrebna ni srednjoškolska ni prvostupnička razina obrazovanja.

2.4 Opće zadovoljstvo studijem

U istraživanju Eurograduate ispitalo se opće zadovoljstvo osoba s diplomom njihovim referentnim studijskim programom. Sudionici istraživanja trebali su ocijeniti razinu zadovoljstva studijskim programom na temelju vlastitog mišljenja u trenutku ispunjavanja ankete. Rezultati su prikazani kao ocjene na ljestvici od 5 bodova, u rasponu od 1 (vrlo nezadovoljan) do 5 (vrlo zadovoljan).

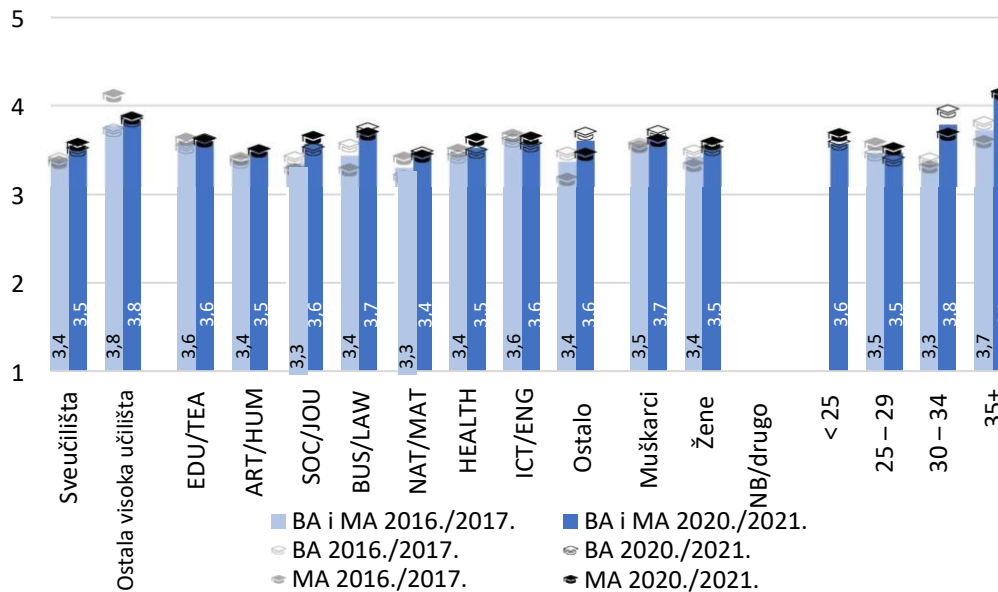
Usporedna analiza prosječnih vrijednosti zadovoljstva studijskim programom među obuhvaćenim zemljama pokazuje da su osobe s diplomom u Hrvatskoj najkritičnije prema svojim studijskim programima. Na ljestvici od 1 do 5 (1 = minimalno zadovoljstvo; 5 = maksimalno zadovoljstvo) prvostupnici iz kohorte 2016./2017. ocijenili su svoje zadovoljstvo referentnim studijskim programom prosječnom ocjenom 3,5, dok su magistri dali prosječnu ocjenu 3,4, što su najniže vrijednosti u usporedbi s drugim zemljama. Rezultati za kohortu 2020./2021. ne razlikuju se značajno te pokazuju blagi porast zadovoljstva studijskim programom, s prosječnom ocjenom 3,6, koja je i dalje među najnižima u usporedbi sa svim obuhvaćenim zemljama.

Slika 2.4.2: Opće zadovoljstvo studijem u Hrvatskoj

Zadovoljstvo studijem: samoprocjena zadovoljstva referentnim studijskim programom na ljestvici od 1 do 5 (ljestvica je obrnuta radi lakše interpretacije – vidjeti u nastavku: 5 = maksimalno zadovoljstvo, 1 =

Sve ciljine skupine osoba s diplomom u Hrvatskoj prema:

kohorti (dvostruki stupci); vrsti visokog učilišta, području studija, spolu, dobi (x-os); razini kvalifikacije (ikone)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 7028.

Detaljnija analiza općeg zadovoljstva studijem u Hrvatskoj, raščlanjena prema vrsti ustanove, području studija, spolu i dobi osoba s diplomom, pokazuje da su osobe sa stručnom diplomom u pravilu nešto zadovoljnije svojim studijskim programom od onih sa sveučilišnom diplomom. Sveučilišni prvostupnici i magistri iz kohorte 2016./2017. najmanje su zadovoljni svojim referentnim studijskim programom te su ga ocijenili prosječnom ocjenom 3,4. Magistri iz 2020./21. stariji od 35 svoje zadovoljstvo studijskim programom ocjenjuju prosječnom ocjenom 4,1.

Usporedba prema područjima studija pokazuje da su među prvostupnicima iz kohorte 2016./2017. najkritičniji oni koji su završili studij iz područja prirodnih znanosti, uključujući matematiku, a svoje zadovoljstvo studijskim programom ocjenjuju prosječnom ocjenom 3,2. S druge strane, najmanje su kritični magistri iz područja tehnologije i inženjerstva iz kohorte 2016./2017., s prosječnom ocjenom zadovoljstva 3,7.

Ako se ovi rezultati povežu s izjavama osoba s diplomom o najzastupljenijim načinima poučavanja i učenja, uočava se da prvostupnici iz područja prirodnih znanosti, uključujući matematiku, iz kohorte 2016./2017., koji su ujedno i najmanje zadovoljni, svoj studijski program u najvećoj mjeri opisuju kao predavački usmjeren u usporedbi s prvostupnicima iz svih ostalih područja u istoj kohorti (85,4 %). S druge strane, magistri iz područja tehnologije i inženjerstva iz kohorte 2016./2017., koji iskazuju najvišu razinu zadovoljstva, svoj su studijski program najrijeđe opisali kao pretežno predavački usmjeren (54,3 %), a najčešće su ga opisivali kao kombinaciju predavačkog i projektnog ili problemski usmjerenog modela (36,8 %). Ti rezultati upućuju na pozitivnu povezanost između aktivnih metoda poučavanja i učenja i zadovoljstva osoba s diplomom studijem.

Istraživanje EUROGRADUATE iz 2022. – izvješće za Hrvatsku

Nalazi su u skladu s rezultatima analize podataka iz pilot-istraživanja Eurograduate iz 2018., prema kojima primjena aktivnih metoda poučavanja i učenja pozitivno utječe na zadovoljstvo studijskim programom. Osobe s diplomom u Hrvatskoj koje su navele da je njihov studijski program pretežito bio utemeljen na tradicionalnim modelima poučavanja i učenja rjeđe bi ponovno odabrale isti studijski program na istoj ustanovi u usporedbi s onima koje su navele da su na studiju prevladavali aktivni modeli poučavanja i učenja (Tecilazić, 2022.).

Ne postoje značajne razlike između muškaraca i žena, iako muškarci u prosjeku iskazuju nešto višu razinu zadovoljstva studijskim programom. Ta se razlika ponajprije može povezati s većom zastupljenošću muškaraca u području IKT-a i inženjerstva.

Što se tiče dobnih razlika, stariji prvostupnici i magistri (35+) iz kohorte 2020./2021. iskazuju najvišu razinu zadovoljstva studijskim programom, s prosječnom ocjenom 4,1. Uz opći porast razine zadovoljstva između kohorti 2016./2017. i 2020./2021., najveća promjena uočava se kod prvostupnika u dobnoj skupini od 30 do 34 godine, gdje se prosječna ocjena zadovoljstva studijskim programom povećala s 3,3 za 2016./2017. na 3,9 za 2020./2021.. Viša razina zadovoljstva među starijim osobama s diplomom povezana je s njihovom motivacijom za studij. Stariji studenti često studiraju uz rad i sami financiraju studij, zbog čega pažljivije biraju što će i gdje studirati te u većoj mjeri cijene obrazovne prilike koje im pružaju visoka učilišta.

3 Sudjelovanje i rezultati na tržištu rada

3.1 Trenutačni radni status

Dugogodišnja tradicija visokog obrazovanja u razdoblju socijalističke Jugoslavije temeljila se na ideji jedinstvenog sustava u kojem su visoko obrazovanje pružala isključivo sveučilišta, a sveučilišne kvalifikacije bile su jasno razumljive i prepoznate na tržištu rada u Hrvatskoj. Uz to, inertni sustav napredovanja, obilježen dominantnom ulogom staža i vrlo slabom znanstvenom konkurentnošću, dodatno je učvrstio sustav visokog obrazovanja i učinio ga izrazito otpornim na promjene. Prije uvođenja bolonjskog sustava triju ciklusa postojalo je tek nekoliko studijskih programa na nižoj razini visokog obrazovanja (npr. operativni inženjeri u strojarstvu i građevinarstvu, medicinske sestre i tehničari, upravni pravници, sportski treneri bez licence), dok je većina studijskih programa trajala četiri ili pet godina. Čak i za ta zanimanja, uz iznimku medicinskih sestara i tehničara, postojao je put napredovanja prema višoj razini obrazovanja, koji je u slučaju reguliranih profesija vodio do stjecanja profesionalne licence nakon propisanog razdoblja praktičnog osposobljavanja. U okviru takvog sustava

definirane su brojne regulirane profesije, od liječnika, stomatologa, arhitekata, pravnika, psihologa i nastavnika do socijalnih radnika u sustavu socijalne skrbi. To je dodatno povećalo pritisak da se mora završiti druga razina visokog obrazovanja kako bi se osigurala prepoznatljivost na tržištu rada i zapošljivost.

Uvođenjem bolonjskog sustava triju ciklusa 2005. godine pravno je uspostavljen binarni sustav visokog obrazovanja u Hrvatskoj prema kojem postoje sveučilišni i stručni studiji, a utvrđene su i tri razine visokog obrazovanja: preddiplomska, diplomatska i doktorska. Dodatno je 2009. godine uveden zakonodavni okvir za osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju u skladu sa Standardima i smjernicama za osiguravanje kvalitete u Europskom prostoru visokog obrazovanja (ESG), uključujući vanjske neovisne evaluacije kao temelj za akreditaciju ustanova i studijskih programa te mogućnost osnivanja privatnih visokih učilišta. U novom binarnom sustavu sveučilišta su ostala jedini nositelji diplomskih i doktorskih studija, kao i integriranih dugih studijskih programa nakon kojih osoba postaje magistar. Stručno visoko obrazovanje razvijalo se osnivanjem brojnih javnih veleučilišta, dok se privatni sektor ponajprije usmjerio na izvođenje preddiplomskih studijskih programa, uglavnom u području poslovanja i uprave. Tek su kasnije i stručna visoka učilišta dobila mogućnost izvođenja stručnih diplomskih studija.

Prethodna istraživanja zapošljivosti (Rimac i Ogresta, 2018.) pokazala su da je zapošljivost osoba koje su završile stručne preddiplomske studije relativno niska, pri čemu su mnogi ostajali na istim radnim mjestima kao i prije stjecanja diplome. Zbog toga mnogi prvostupnici nastavljaju obrazovanje na diplomskoj razini, osobito oni sa sveučilišnih studija.

Tržište rada u Hrvatskoj značajno se promijenilo u posljednje četiri godine. Pilot-istraživanje Eurograduate iz 2018. pokazalo je da je Hrvatska tada imala slabo gospodarstvo, snažno pogođeno financijskom krizom 2018. U tom je razdoblju 74,8 % magistara bilo zaposleno godinu dana nakon završetka studija, dok je njih 17,8 % bilo nezaposleno. Stopa nezaposlenosti kod starije kohorte magistara (2012./2013.) iznosila je 10,4 % pet godina nakon završetka studija.

U međuvremenu je Hrvatska pristupila europodručju i schengenskom području, a ukinuta su i sva ograničenja zapošljavanja u državama članicama EU-a. Do 2022. Hrvatska je postala zemlja u kojoj postoji visoka potražnja za niskokvalificiranom radnom snagom, osobito u turizmu, građevinarstvu i trgovini. Danas se uvozi više od 50.000 radnika godišnje iz azijskih zemalja, dok gospodarstvo bilježi snažan rast s oko

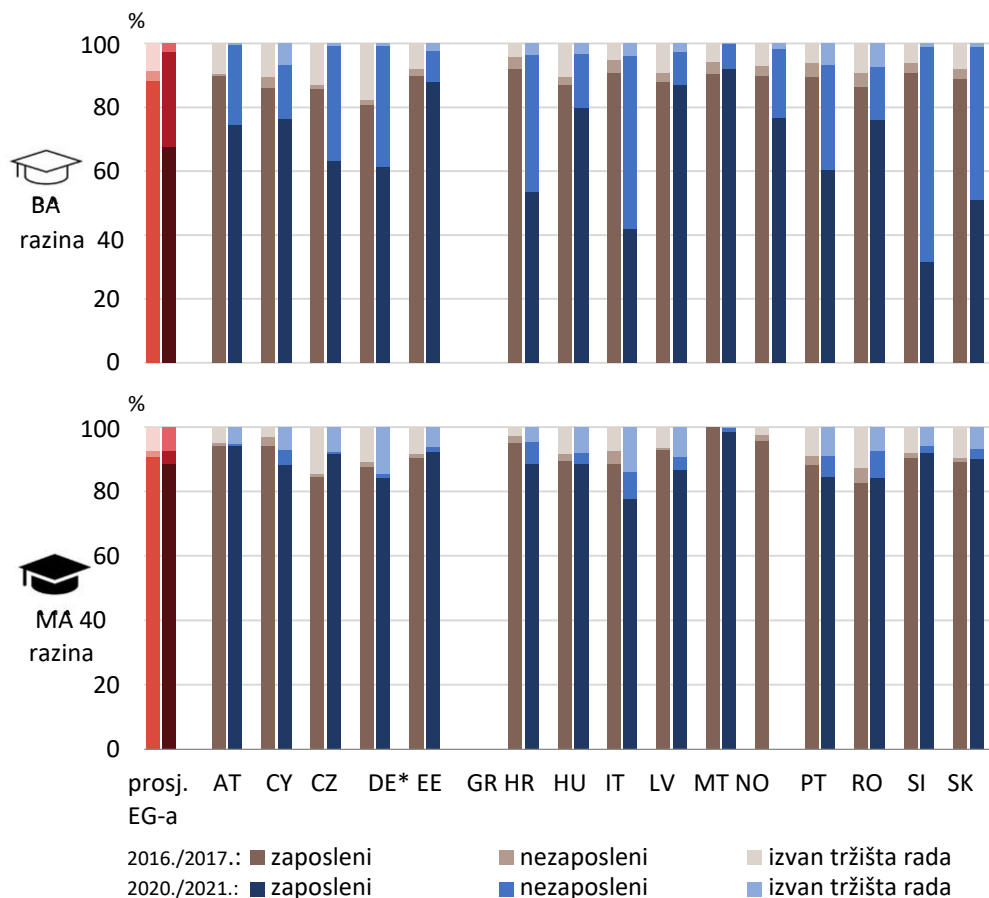
1,5 milijuna zaposlenih. Takve značajne promjene na tržištu rada potrebno je uzeti u obzir pri usporedbi rezultata iz 2018. i 2022. kada je riječ o istoj kohorti osoba koje su diplomirale 2016./2017.

Slika 3.1.1: Trenutačni radni status – međunarodna usporedba

Radni status: zaposleni – ako je prijavljen bilo kakav oblik (samo)zaposlenja; izvan tržišta rada – ako nije prijavljeno zaposlenje, a navedena je druga aktivnost (studiranje, roditeljski dopust, civilna/vojna služba, neplaćeni rad ili drugo).

Sve osobe s diplomom prema:

zemlji u kojoj je provedeno istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (gornji/donji dio grafikona).

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922; DE: ograničena usporedivost.

Usporedba rezultata prethodnih i recentnih istraživanja i dalje pokazuje da tržište rada daje prednost magistrima, iako je taj odnos danas pod snažnim utjecajem trenutačnog nedostatka radne snage (stopa nezaposlenosti manja od 4 %). Relativno visok udio od 92 % zaposlenih prvostupnika nakon pet godina na tržištu rada upućuje na jasan pomak u zapošljavanju osoba s diplomom. Međutim, činjenica da je samo 53 % prvostupnika zaposleno godinu dana nakon završetka studija, dok ih je čak 43 % izvan tržišta rada zbog nastavka obrazovanja na diplomskoj razini, jasno pokazuje utjecaj daljnjeg obrazovanja na trendove u zapošljavanju.

Dinamika ulaska na tržište rada za magistre znatno je drukčija. Već u prvoj godini nakon završetka studija gotovo 89 % uspijeva pronaći zaposlenje, dok nakon pet godina stopa zaposlenosti doseže 95 % (kohorta 2016./2017.). U istom razdoblju postotak nezaposlenih smanjuje se sa 7,2 % na manje od 2,4 %, a udio osoba izvan tržišta rada pada s 4,4 % na 2,6 %. Zaključno, jasno je da je

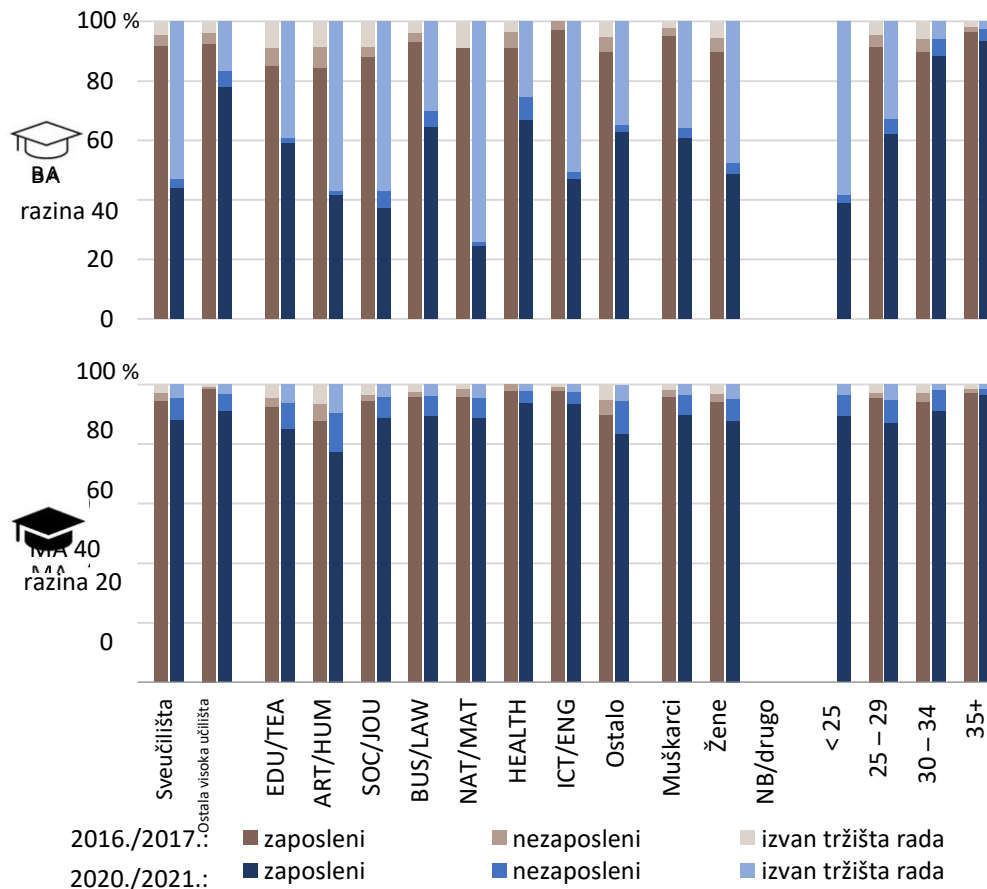
visoka stopa nezaposlenosti, odnosno odsutnost s tržišta rada među prvostupnicima ponajprije posljedica njihove odluke o nastavku obrazovanja na diplomskoj razini.

Slika 3.1. Trenutačni radni status u Hrvatskoj

Radni status: zaposleni – ako je prijavljen bilo kakav oblik (samo)zaposlenja; izvan tržišta rada – ako nije prijavljeno zaposlenje, a navedena je druga aktivnost (studiranje, roditeljski dopust, civilna/vojna služba, neplaćeni rad ili drugo).

Sve osobe s diplomom u Hrvatskoj prema:

kohorti (dvostruki stupci); vrsti visokog učilišta, području studija, spolu, dobi (x-os); razini kvalifikacije (gornji/donji dio grafikona)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 7028.

Analiza radnog statusa prvostupnika iz kohorte 2016./2017. pokazuje da su, pet godina nakon završetka studija, i sveučilišni i stručni prvostupnici zaposleni u gotovo jednakoj mjeri (91,8 % u odnosu na 92,5 %). Međutim, razlike u radnom statusu uočavaju se već godinu dana nakon završetka studija (Rimac et al., 2020.): zaposleno je 44,2 % sveučilišnih prvostupnika, u usporedbi s 78,1 % stručnih prvostupnika. Istodobno je 52,9 % sveučilišnih prvostupnika izvan tržišta rada, dok je takvih među stručnim prvostupnicima tek 16,6 %.

Iz toga proizlazi zaključak da je glavni razlog nezaposlenosti sveučilišnih prvostupnika upravo namjera da nastave obrazovanje i završe diplomski studij. Tu tvrdnju dodatno potvrđuje činjenica da je stopa zaposlenosti nakon pet godina jednaka za sveučilišne i stručne prvostupnike.

Stopa zaposlenosti magistara već u prvoj godini nakon završetka studija vrlo je visoka, iako je nešto niža kod sveučilišnih (88,2 %) nego kod stručnih magistara (91,3 %). Nakon pet godina stopa zaposlenosti kohorte 2016./2017. dodatno raste za 6,5 % na 7,2 %. Može se zaključiti da su izgledi za zapošljavanje slični za sveučilišne i stručne magistre, što se može objasniti trenutačnim nedostatkom radne snage na tržištu rada u Hrvatskoj. Važan čimbenik pri tumačenju slabije zaposlenosti prvostupnika neposredno nakon završetka studija jest visok udio onih koji nastavljaju obrazovanje na diplomskoj razini, osobito u sveučilišnom sektoru.

Analiza prema područjima studija pokazuje niže stope zaposlenosti među prvostupnicima u područjima umjetnosti i humanističkih znanosti, društvenih znanosti i novinarstva te prirodnih znanosti i matematike. U tim je područjima za zaposlenje u struci i puno priznanje kompetencija najčešće potrebna diplomatska razina obrazovanja. Nešto povoljnija situacija uočava se u područjima u kojima postoje jasno definirana radna mjesta za prvostupnike, primjerice u obrazovanju (npr. prvostupnici ranog i predškolskog odgoja u odnosu na reguliranu profesiju učitelja sa završenim diplomskim studijem), zdravstvu (npr. prvostupnici sestrištva u odnosu na regulirane profesije liječnika, psihologa, stomatologa i socijalnih radnika) te u području poslovanja i prava. Zbog toga osobe s diplomom iz navedenih područja općenito češće nastavljaju obrazovanje na diplomskoj razini.

Uz opći utjecaj na zapošljivost, pozitivni trendovi na nacionalnom tržištu rada imali su i povoljan učinak na rodnu ravnopravnost u zapošljavanju. Preostale razlike ponajprije proizlaze iz nejednake zastupljenosti muškaraca i žena u pojedinim područjima studija, poput umjetnosti i humanističkih znanosti (više žena) te IKT-a i inženjerstva (više muškaraca). Budući da su izgledi zapošljavanja prvostupnika i dalje bolji u područjima IKT-a i inženjerstva, dok se u umjetnosti i humanističkim znanostima češće očekuje završetak diplomskog studija, muškarci još uvijek imaju nešto povoljnije ishode zapošljavanja.

Naposlijetku, viša stopa zaposlenosti među starijim osobama s diplomom uglavnom se može objasniti činjenicom da su mnogi od njih već bili zaposleni prije početka studija te su studirali uz rad.

3.2 Sigurnost radnih mjesta

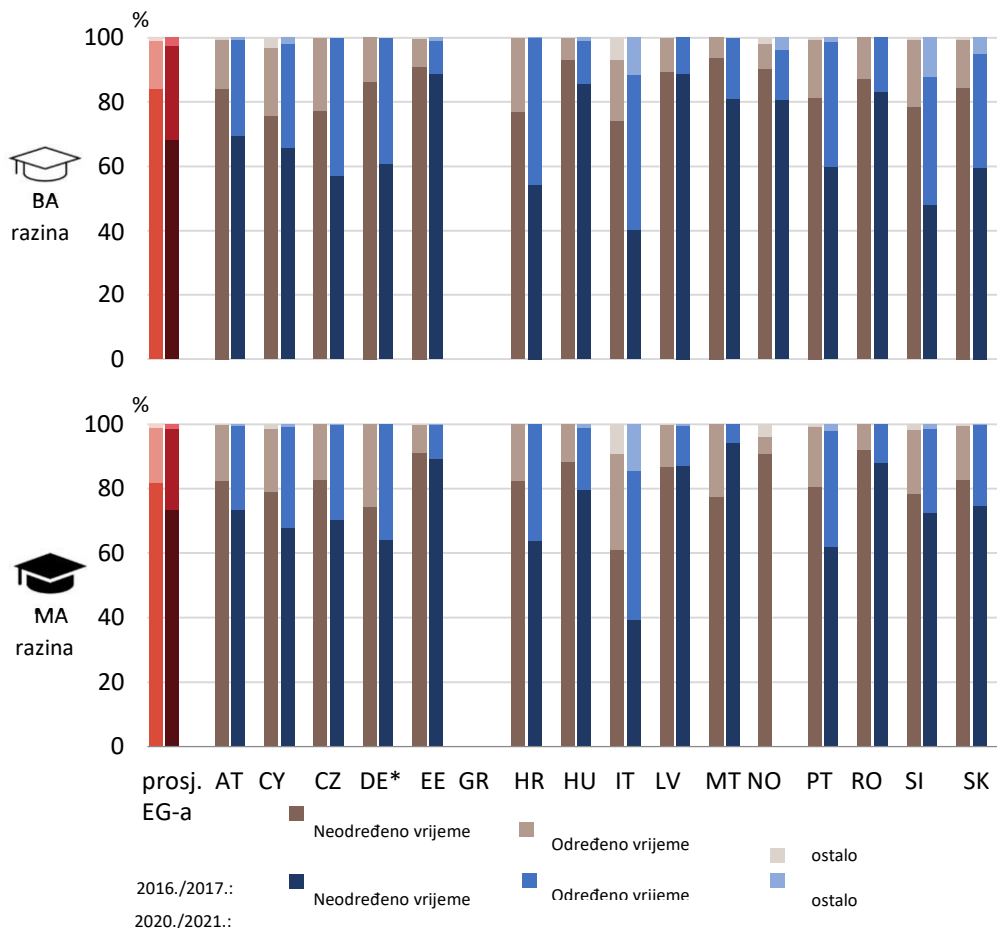
S pravnog stajališta Hrvatska ima relativno visoku razinu zaštite radnika od otkaza. Međutim, ranije dok je potražnja za radnom snagom bila slabija, postojala je jasna razlika u vrstama ugovora o radu koji su se pretežito koristili u javnom i privatnom sektoru. U javnom sektoru radnici su se uglavnom zapošljavali na neodređeno vrijeme, dok se u privatnom sektoru, koji se prilagođavao promjenjivim tržišnim rizicima, češće koristio ugovor na određeno vrijeme kako bi se izbjegao dio prava i obveza koje proizlaze iz ugovora na neodređeno vrijeme, osobito u slučaju otkaza.

Slika 3.2.1: Sigurnost trenutnih radnih mjesta – međunarodna usporedba prema razini kvalifikacija

Sigurnost radnih mjesta: postotak osoba s diplomom koje su zaposlene temeljem ugovora na neodređeno radno vrijeme u odnosu na osobe s ugovorom na određeno radno vrijeme i drugim vrstama ugovora.

Zaposlene osobe s diplomom (osim samozaposlenih) prema:

zemlji u kojoj je provedeno istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (gornji/donji dio grafikona).

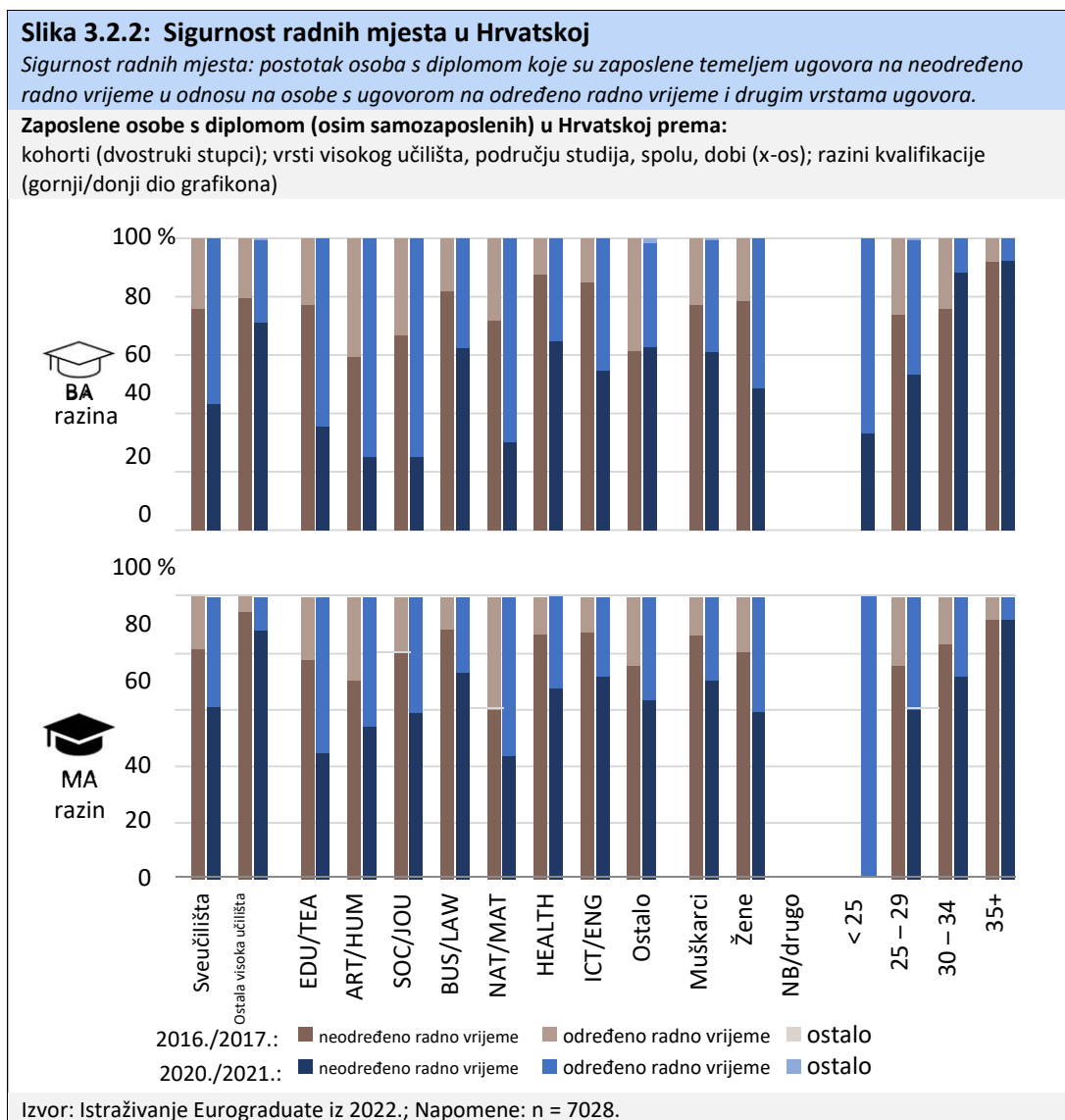

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922; DE: ograničena usporedivost.

Velika potražnja za visokoobrazovanim stručnjacima nije bitno promijenila ovaj aspekt zapošljavanja u ranim fazama nakon završetka studija. Prema postotku ugovora o radu na neodređeno vrijeme u kohorti 2020./2021. Hrvatska se nalazi pri dnu ljestvice u usporedbi s drugim zemljama (63,9 % za magistre i 54,2 % za prvostupnike), ispred jedino Italije u kojoj je zabilježen najniži postotak takvih ugovora, dok drugo i treće mjesto dijeli s Portugalom (za magistre) i Slovenijom (za prvostupnike). Sličnosti s Italijom i Portugalom u trajanju ugovora o radu vjerojatno su povezane sa sezonskom prirodom turističkih djelatnosti u mediteranskim zemljama. Nepovoljniji položaj prvostupnika može se djelomično objasniti i sličnim iskustvom tranzicije sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj i Sloveniji kao državama nastalima nakon raspada zajedničke države.

Pozitivno je što je postotak ugovora na neodređeno vrijeme među magistrima iz kohorte 2016./2017. znatno viši (82,6 %) pet godina nakon završetka studija i usklađen s prosjekom svih zemalja sudionica projekta Eurograduate. Za razliku od toga, postotak prvostupnika koji su zaposleni na neodređeno vrijeme i dalje je među nižima, iako je značajno porastao (77 %) u odnosu na prvu godinu nakon ulaska na tržište rada.

Očito je da nedostatak radne snage na tržištu rada potiče poslodavce da nakon razdoblja pripravnništva zadrže zaposlenike i zaposle ih na neodređeno vrijeme.

Analiza osnovnih obrazaca na hrvatskom tržištu rada upućuje na slabiju pregovaračku poziciju sveučilišnih prvostupnika kada je riječ o uvjetima zapošljavanja. Poslodavci smatraju da prvostupnici vjerojatno neće dugoročno ostati na istom radnom mjestu zbog općeg očekivanja da će nastaviti obrazovanje na diplomskoj razini. Također je moguće da im u usporedbi s prvostupnicima sa stručnih studija nedostaju praktične vještine i znanje koje bi mogli odmah primijeniti u radu.

Zanimljivo je da relativno slabije zastupljeno područje prirodnih znanosti i matematike bilježi i najniži postotak ugovora na neodređeno vrijeme. To je povezano s još jednim važnim obilježjem zapošljavanja u znanstvenom sektoru i sektoru visokog obrazovanja,

gdje je uobičajeno da zaposlenici znatno dulje rade na ugovor na određeno vrijeme prije nego što ih se zaposli na neodređeno vrijeme.

Kad je riječ o rodnim razlikama, očito je da se muškarci češće uspijevaju zaposliti na neodređeno vrijeme nego žene. Glavni diskriminatorni čimbenik pritom je očekivanje poslodavaca da će žene u ranoj fazi karijere koristiti pravo na rodiljni dopust, odnosno privremeno izbivati s tržišta rada uz očuvanje radnog mjesta. S druge strane, zbog postojećih rodnih stereotipa od muškaraca se u znatno manjoj mjeri očekuje da će koristiti pravo na roditeljski dopust.

3.3 Zadovoljstvo poslom

Pregled zadovoljstva poslom osoba s diplomom, slično kao i zadovoljstva završenim studijskim programom, pokazuje da su zaposlene osobe s diplomom u Hrvatskoj relativno manje zadovoljne u usporedbi sa zaposlenima u drugim zemljama. Prosječna ocjena zadovoljstva za kohortu 2016./2017. iznosi 3,7 na ljestvici od pet bodova (pri čemu veće vrijednosti označavaju veće zadovoljstvo), dok je za kohortu 2020./2021. nešto niža i iznosi 3,6, što upućuje na određeno nezadovoljstvo profesionalnim okruženjem.

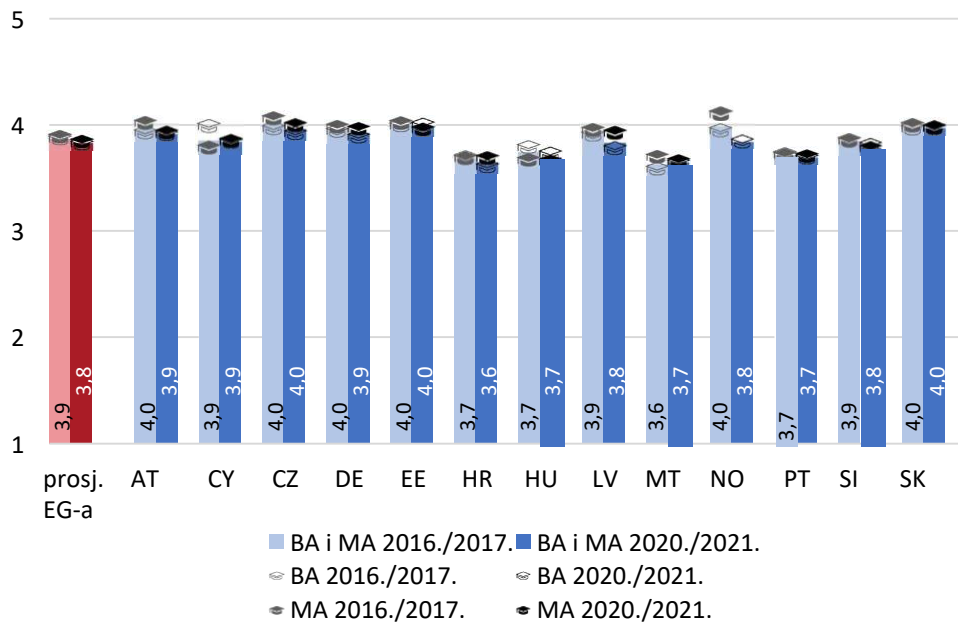
Usporedba između prvostupnika i magistara, neovisno o razlikama u njihovim ishodima zapošljavanja, pokazuje da je razina nezadovoljstva podjednako izražena u obje skupine. U kohorti 2016./2017. prosječna ocjena za obje razine kvalifikacija iznosila je 3,7, dok su u kohorti 2020./2021. prvostupnici nešto kritičniji uz ocjenu 3,6 u odnosu na magistre, čija je prosječna ocjena zadovoljstva iznosila 3,7.

Slika 3.3.2: Zadovoljstvo poslom – međunarodna usporedba

Zadovoljstvo poslom: samoprocijenjeno ukupno zadovoljstvo poslom na ljestvici od 1 do 5 (ljestvica je obrnuta radi lakše interpretacije – grafikon: 5 = maksimalno zadovoljstvo, 1 = minimalno zadovoljstvo).

Zaposlene osobe s diplomom (uključujući samozaposlene) prema:

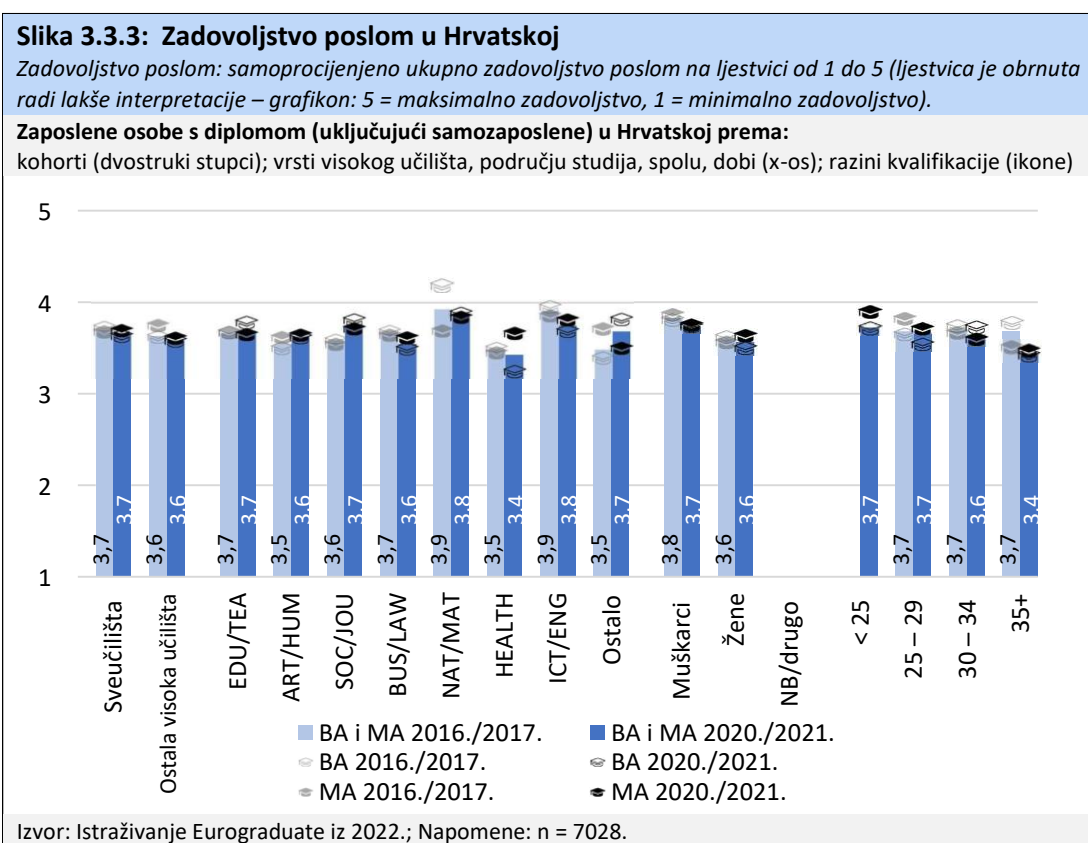
zemlji u kojoj se provodilo istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (ikone)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922. IT: ograničena usporedivost; GR, RO:

Pregled zadovoljstva osoba s diplomom u Hrvatskoj različitim aspektima posla pokazuje da su najviše razine zadovoljstva zabilježene u pogledu radnog vremena (4,0), radnih uvjeta (3,9) i ravnoteže između poslovnog i privatnog života (3,8). Zadovoljstvo radnim okruženjem također je relativno visoko, iako je zadovoljstvo duljim radnim vremenom nešto niže (kohorta 2020./2021.: 3,9; kohorta 2016./2017.: 3,8). Zadovoljstvo sadržajem posla i mogućnošću doprinosa vlastitim idejama raste s radnim iskustvom (sadržaj posla s 3,6 na 3,8; doprinos vlastitim idejama s 3,6 na 3,7).

Međutim, čini se da su ključni čimbenici nižeg ukupnog zadovoljstva poslom povezani s trima elementima: položajem na radnom mjestu (3,6 u obje kohorte), plaćom i drugim primanjima (3,2 za kohortu 2020./2021., 3,3 za kohortu 2016./2017.) te mogućnostima napredovanja (3,2 u obje kohorte).

Općenito niska razina zadovoljstva prisutna je u svim usporednim podskupinama, uz odstupanja do najviše 0,2 boda. Osobe s diplomom stručnih studija u prosjeku su za 0,1 bod manje zadovoljne od onih sa sveučilišnih studija. Žene su manje zadovoljne poslom nego muškarci, a starije osobe s diplomom manje su zadovoljne od mlađih. Razlike među područjima studija pokazuju nešto više razine zadovoljstva u prirodnim znanostima i matematici, gdje postoji manjak stručnjaka, kao i u rastućim i inovativnim područjima IKT-a i inženjerstva. S druge strane, zabrinjavajuće niske razine zadovoljstva prisutne su u zdravstvu, gdje su loši radni uvjeti i preopterećenost zaposlenika u javnom sustavu prisutni već niz godina.

Može se zaključiti da je zadovoljstvo poslom povezano s potražnjom pojedinih gospodarskih sektora za određenim profilima stručnjaka, kao i s očekivanjima koja su studenti imali o budućem poslu nakon završetka studija.

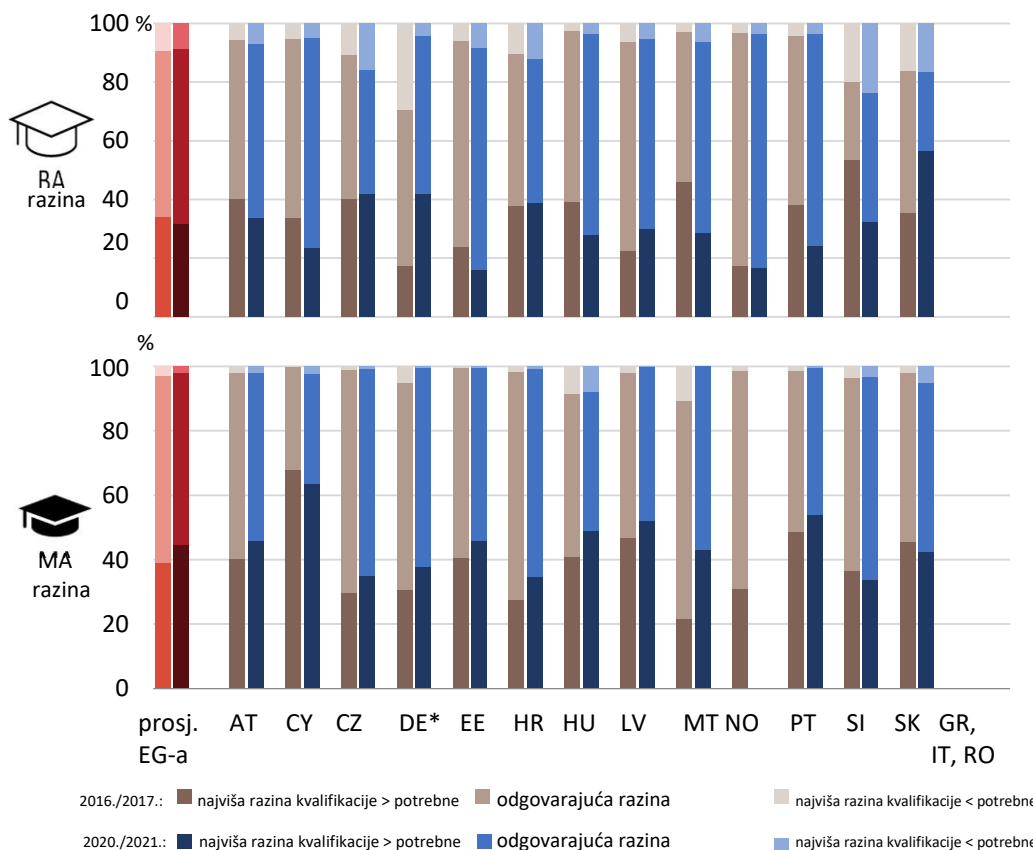
3.4 Usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada (vertikalno)

Slika 3.3.1: Vertikalno usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada – međunarodna usporedba

Vertikalno usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada: postoji kada je najviša razina obrazovanja ispitanika jednaka razini obrazovanja koju ispitanik smatra odgovarajućom za svoj (glavni) posao u trenutku istraživanja.

Zaposlene osobe s diplomom (uključujući samozaposlene) prema:

zemlji u kojoj je provedeno istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (gornji/donji dio grafikona).

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922; DE: ograničena usporedivost; GR, IT, RO: istraživanje nije provedeno

Općenito, u većini zemalja obuhvaćenih projektom Eurograduate, informalno učenje manje je važno za poslove koji zahtijevaju razinu kvalifikacije veću od formalnog obrazovanja. Oko 9 % prvostupnika zaposleno je na radnim mjestima koja zahtijevaju višu razinu obrazovanja, dok je taj postotak još manji među magistrima (3 % u kohorti 2016./2017., odnosno 2 % u kohorti 2020./2021.). Niži postotak među magistrima rezultat je oštrije regulacije zanimanja koja zahtijevaju tu razinu kvalifikacije.

S druge strane, česta je pojava da osobe s diplomom rade na poslovima koji zahtijevaju nižu razinu obrazovanja od one koju su stekle tijekom studija. Dva su moguća razloga za to: veća ponuda visokoobrazovanih osoba na tržištu rada

u odnosu na potražnju te ograničene mogućnosti napredovanja nakon stjecanja visoke razine obrazovanja.

Prosječan postotak magistara koji rade na poslovima za koje je dovoljna niža razina kvalifikacije iznosi oko 45 % na početku karijere (kohorta 2020./2021.), a smanjuje se na 39 % pet godina nakon završetka studija (kohorta 2016./2017.). Udio prvostupnika zaposlenih na manje zahtjevnim poslovima nešto je niži, ali pokazuje da je trend suprotan: 32 % za kohortu 2020./2021. i 35 % za kohortu 2016./2017. Ovaj suprotni trend rezultat je promjena na tržištu rada i ograničenih mogućnosti napredovanja u zanimanjima koja zahtijevaju završetak preddiplomskog studija. Za potpunije razumijevanje odnosa između tržišta rada i zapošljavanja na pozicijama s nižom ili višom potrebnom razinom kvalifikacija bilo bi potrebno detaljnije pratiti gospodarske djelatnosti po sektorima.

Položaj prvostupnika i magistara u Hrvatskoj općenito je povoljniji od prosjeka svih promatranih zemalja. U prosjeku 27,5 % magistara radi na poslovima za koje je potrebna niža razina kvalifikacije od stečene (u usporedbi s 39,0 % na razini svih zemalja), dok 70,8 % radi na poslovima koji odgovaraju njihovoj kvalifikaciji (u odnosu na prosjek od 57,9 %). Položaj prvostupnika bliži je ukupnom prosjeku: 37,8 % radi na poslovima za koje je potrebna niža razina kvalifikacije od stečene (u usporedbi s 35,3 % u svim zemljama), a 52,0 % na poslovima koji odgovaraju njihovoj kvalifikaciji (u odnosu na ukupni prosjek od 55,0 %). Bolji položaj obje skupine u Hrvatskoj dodatno se razmatra u poglavlju o profesionalnoj mobilnosti nakon završetka studija.

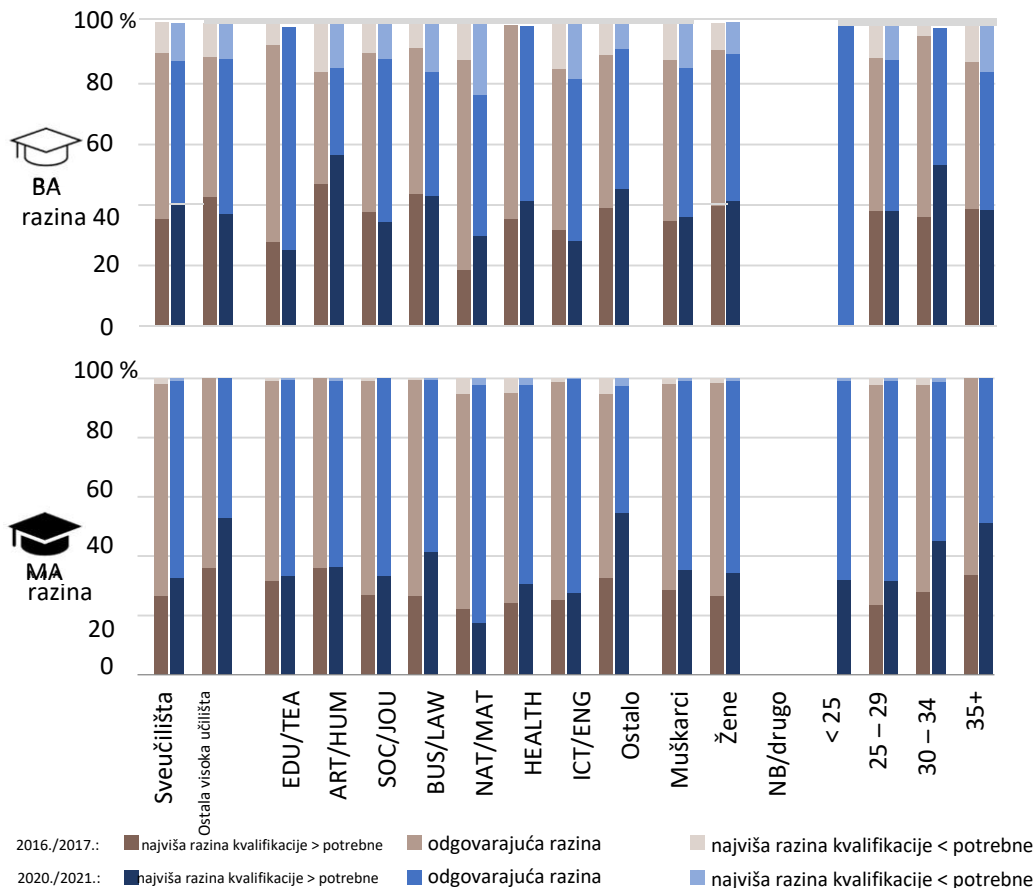
Već je ranije u kontekstu uvođenja bolonjskog sustava triju ciklusa u Hrvatskoj istaknuto da se diploma preddiplomskog studija u maloj mjeri priznaje na hrvatskom tržištu rada. S druge strane, položaj magistara znatno je jasniji. Čini se da njihovo zadovoljstvo poslom nije povezano s činjenicom da rade na poslovima za koje je potrebna manja razina obrazovanja od stečene, već ponajprije s uvjetima rada i ograničenim mogućnostima primjene znanja i vještina stečenih tijekom studija. To u konačnici dovodi i do nižih plaća, što dodatno utječe na razinu zadovoljstva.

Slika 3.3.2: Vertikalno usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada u Hrvatskoj

Vertikalno usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada: postoji kada je najviša razina obrazovanja ispitanika jednaka razini obrazovanja koju ispitanik smatra odgovarajućom za svoj (glavni) posao u trenutku istraživanja.

Zaposlene osobe s diplomom (uključujući samozaposlene) u Hrvatskoj prema:

kohorti (dvostruki stupci); vrsti visokog učilišta, području studija, spolu, dobi (x-os); razini kvalifikacije (gornji/donji dio grafikona)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 7028.

Analiza ishoda zapošljavanja prvostupnika pokazuje da su oni u velikoj mjeri zaposleni na poslovima za koje je potrebna manja razina kvalifikacije od stečene, što se može povezati s načinom uvođenja bolonjskog sustava triju ciklusa 2005. godine (vidjeti odjeljak 13). Osim toga, preddiplomski stručni studij još uvijek nije u istoj mjeri prepoznat na tržištu rada kao sveučilišni. U kohorti 2020./2021. 40 % sveučilišnih prvostupnika i 42,8 % prvostupnika stručnih studija bilo je zaposleno na poslovima za koje je potrebna niža razina kvalifikacije od stečene. Sličan odnos vidljiv je i pet godina nakon završetka studija (kohorta 2016./2017.), gdje 35,5 % sveučilišnih i 37,3 % stručnih prvostupnika radi na poslovima za koje bi bila dovoljna niža razina znanja i vještina.

Pri ulasku na tržište rada nakon završetka studija (kohorta 2020./2021.) 32,7 % magistara prihvaća poslove za koje je potrebna niža razina obrazovanja od stečene. Magistri stručnih studija nalaze se u još nepovoljnijem položaju, pri čemu je čak 53,0 % zaposleno na poslovima ispod razine stečene kvalifikacije. Pet godina nakon završetka studija (kohorta 2016./2017.)

postotak sveučilišnih magistara zaposlenih na poslovima ispod razine stečenog obrazovanja smanjuje se na 26,8 %, dok su magistri stručnih studija u nešto boljoj poziciji u odnosu na prvostupnike (36,0 %).

Iz toga se može zaključiti da je oko 40 % prvostupnika zaposleno na poslovima za koje je potrebna niža razina obrazovanja od stečene te da vrlo mali postotak napreduje u karijeri, budući da svega 5 % uspijeva vertikalno uskladiti radno mjesto sa stečenom kvalifikacijom. Sveučilišni magistri u 3/4 slučajeva rade na radnim mjestima usklađenima sa stečenom razinom obrazovanja, dok im je početna pozicija, često uvjetovana pripravnštvom u reguliranim profesijama, za oko 6 % nepovoljnija. Za razliku od njih, početna pozicija magistara stručnih studija (kohorta 2020./2021.) izrazito je nepovoljna: više od polovice ne uspijeva pronaći posao koji odgovara njihovoj razini obrazovanja, a ni nakon pet godina na tržištu rada njihov položaj ne dostiže razinu sveučilišnih magistara koji ostaju raditi na pozicijama ispod razine obrazovanja (36 %), već zaostaje za oko 10 %.

Usporedbom muškaraca i žena u pogledu zaposlenosti na poslovima koji odgovaraju njihovim kvalifikacijama nisu otkrivene značajne razlike, ali potvrđeni su obrasci povezani s razlikama između sveučilišnog i stručnog obrazovanja te između razina prvostupnika i magistara. Međutim, s obzirom na dob, postotak neusklađenog zaposlenja među prvostupnicima ostaje stabilan bez obzira na dob u trenutku završetka studija, dok se kod magistara uočava jasan trend veće usklađenosti među mlađim osobama s diplomom.

Bolja usklađenost prema područjima studija vidljiva je ponajprije među magistrima u područjima u kojima već dulje vrijeme postoji manjak radne snage na tržištu rada, poput zdravstva, prirodnih znanosti i matematike te inženjerstva i IKT-a.

4 Mobilnost nakon završetka studija

Hrvatska je postala članica Europske unije 1. srpnja 2013., čime je omogućeno slobodno kretanje radne snage između Hrvatske i ostalih država članica. Od dana pristupanja pa do završetka prijelaznog razdoblja pojedine države članice postupno su ukidale ograničenja za zapošljavanje hrvatskih državljana, sve do njihovog potpunog ukidanja 30. lipnja 2020.

Tijekom tog razdoblja u hrvatskoj se javnosti javila zabrinutost zbog sve većeg broja visokoobrazovanih osoba koje emigriraju u druge države članice EU-a, ponajprije zbog viših plaća ili potražnje za određenim kvalificiranim radnicima. Za razliku od 1960-ih i 1970-ih godina, kada je veći broj niskokvalificiranih radnika emigrirao uglavnom u Njemačku čije je gospodarstvo raslo, ovaj je trend izazvao zabrinutost.

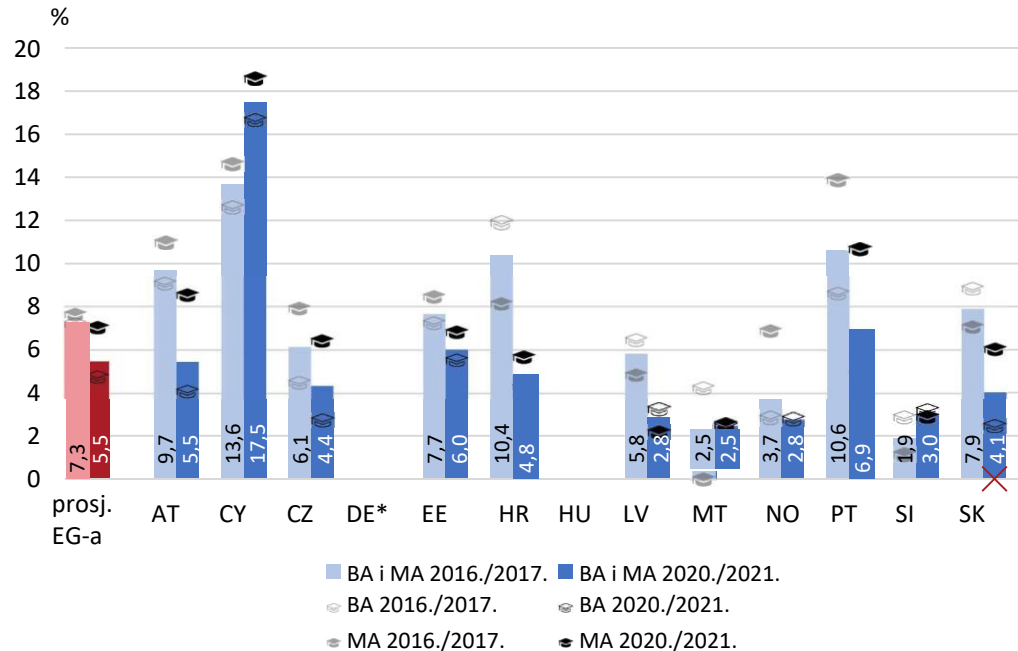
Popis stanovništva iz 2021. godine pokazao je da se broj stanovnika Hrvatske smanjio za 413 tisuća, s 4,30 milijuna na 3,87 milijuna. Osnovni trend depopulacije povezan je sa starenjem stanovništva i prirodnim padom broja starijih osoba. Istodobno je vidljiv i nedostatak mlađih dobnih skupina u regijama s ograničenim mogućnostima zapošljavanja, osobito u Panonskoj Hrvatskoj.

Slika 4.1: Međunarodna mobilnost osoba s diplomom nakon završetka studija – međunarodna usporedba

Međunarodna mobilnost: osobe s diplomom koje su živjele u obuhvaćenoj zemlji tijekom referentnog studijskog programa, a u drugoj zemlji u trenutku ispunjavanja ankete; izraženo kao postotak svih osoba s diplomom.

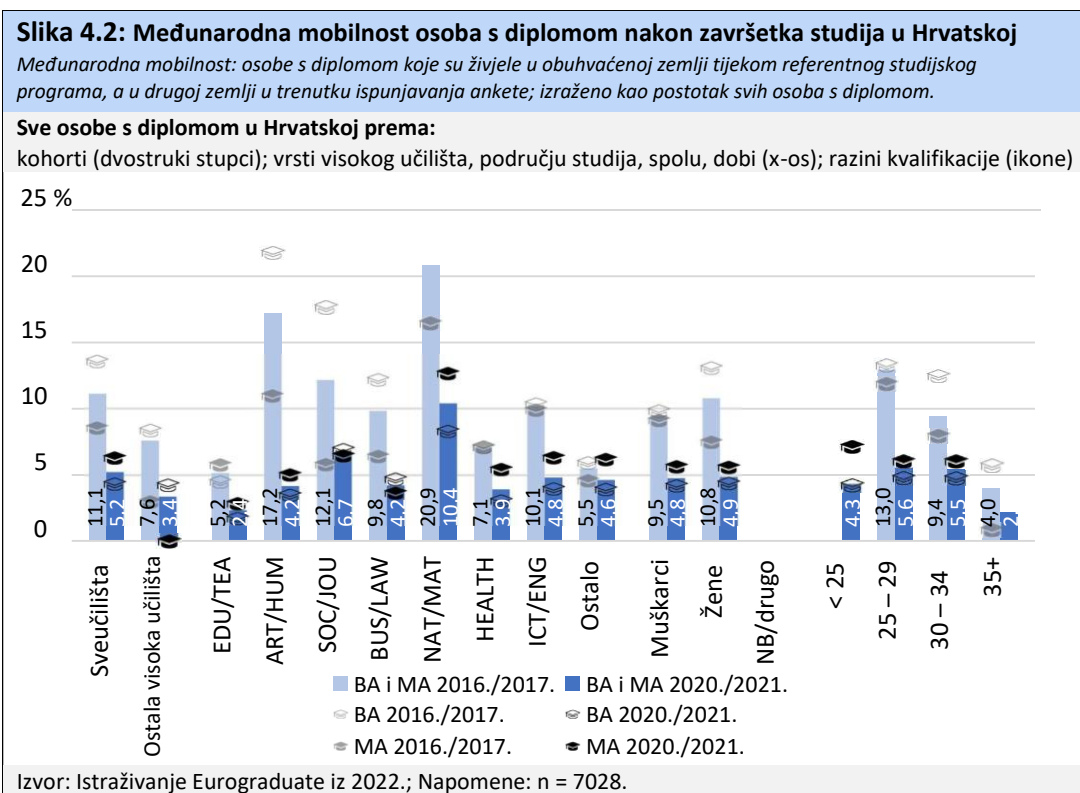
Sve osobe s diplomom prema:

zemlji u kojoj se provodilo istraživanje (x-os), kohorti (dvostruki stupci), razini kvalifikacije (ikone)

Izvor: Istraživanje Eurograduate iz 2022.; Napomene: n = 171.922; DE, GR, IT, RO: istraživanje nije provedeno

U Hrvatskoj se uočava sličan obrazac kao i u Portugalu kada je riječ o udjelu osoba s diplomom koje su emigrirale (Hrvatska: 2016./2017. – 10,4 %, 2020./2021. – 4,8 %; Portugal: 2016./2017. – 10,6 %, 2020./2021. – 6,9 %). U usporedbi sa zemljama s većim stopama emigracije visokoobrazovanih osoba, valja istaknuti da je samo u Cipru stopa emigracije viša. Građani Cipra uglavnom migriraju u Grčku, s kojom dijele jezik i kulturu. S druge strane, i Portugal i Hrvatska suočavaju se s migracijama u zemlje u kojima su troškovi prilagodbe na radne i životne uvjete viši. Ti viši troškovi tranzicije očituju se u kasnijem donošenju odluke o migraciji, za razliku od Cipra, gdje osobe češće migriraju neposredno nakon završetka studija.

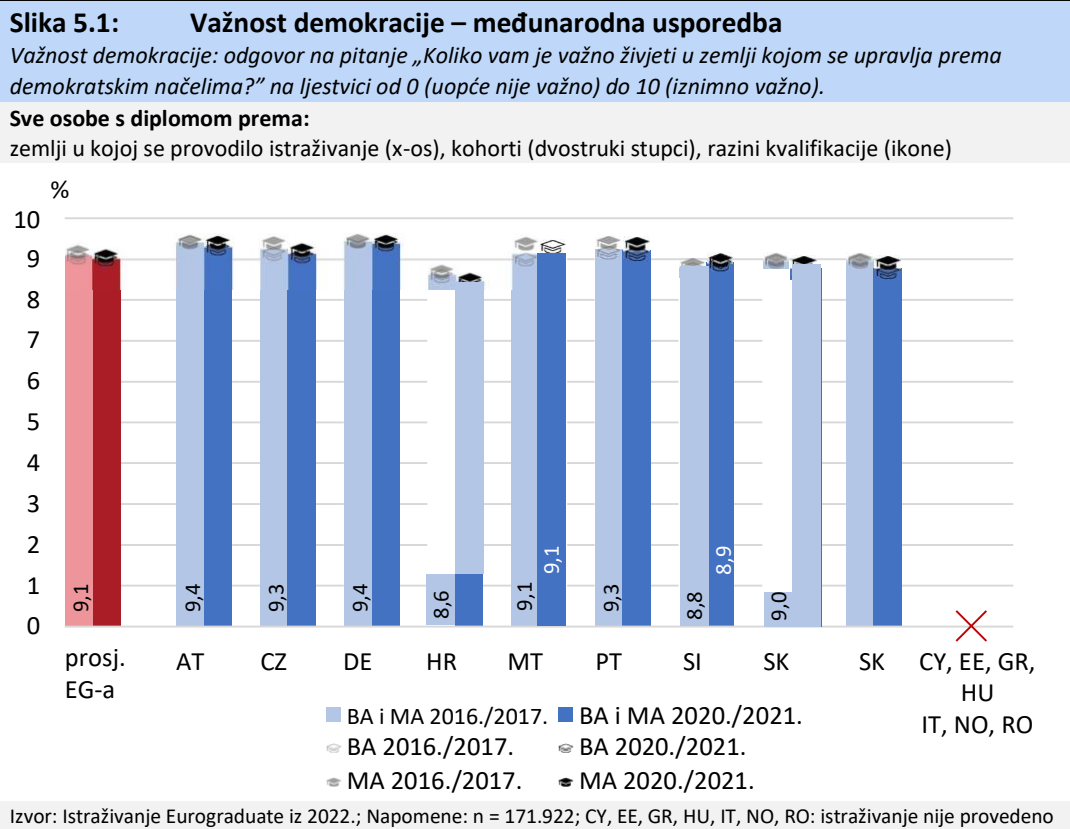

Struktura migranata uvelike ovisi o obrazovnom području. Primjerice, osobe s diplomom u području obrazovanja emigriraju najmanje (2,4 % u kohorti 2020./2021.; 5,2 % u kohorti 2016./2017.), što je očekivano s obzirom na snažnu povezanost tog područja s nacionalnim kontekstom, jezikom i kulturom. Osim toga, među emigrantima prvostupnicima najzastupljeniji su oni s diplomom iz područja umjetnosti i humanističkih znanosti (4,2 % u kohorti 2020./2021.; 17,2 % u kohorti 2016./2017.), društvenih znanosti i novinarstva (6,7 % u kohorti 2020./2021.; 12,1 % u kohorti 2016./2017.) te poslovanja i prava (4,2 % u kohorti 2020./2021.; 9,8 % u kohorti 2016./2017.). Najveći udio emigranata magistara ima diplomu iz područja prirodnih znanosti i matematike (10,4 % u kohorti 2020./2021.; 20,9 % u kohorti 2016./2017.), zdravstva (3,9 % u kohorti 2020./2021.; 7,1 % u kohorti 2016./2017.) te inženjerstva i IKT-a (4,8 % u kohorti 2020./2021.; 10,1 % u kohorti 2016./2017.).

Očito je da jezične barijere i dalje predstavljaju problem u ovoj skupini, osobito zato što je na takvim poslovima potrebno intenzivno komunicirati s klijentima. Kao što je opisano u odjeljku 2.2 ovog izvješća, mobilnost studenata znatno je manja od prosjeka (3 % na preddiplomskim i 9 % na diplomskim studijima), pa su poteškoće u komunikaciji na stranom jeziku kod osoba s diplomom u Hrvatskoj jednako izražene na početku karijere kao i tijekom studija. Usporedba prema vrsti visokog učilišta pokazuje da su emigranti uglavnom osobe sa sveučilišnom diplomom, dok analiza dobne strukture, očekivano, upućuje na znatno veću mobilnost među mlađim osobama s diplomom.

5 Važnost demokracije

Jedan od očekivanih ishoda obrazovanja jest socijalizacija pojedinaca te razvoj demokratske kulture građana. Stavovi prema demokraciji, sudjelovanje u procesima društvenog odlučivanja i angažman u rješavanju društvenih problema trebali bi biti razmjerni razini obrazovanja. Stoga se u demokratskim društvima očekuje da će visokoobrazovani građani imati razvijenu svijest o svojoj ulozi u oblikovanju i mijenjanju društva, u skladu sa svojom visokom razinom obrazovanja.

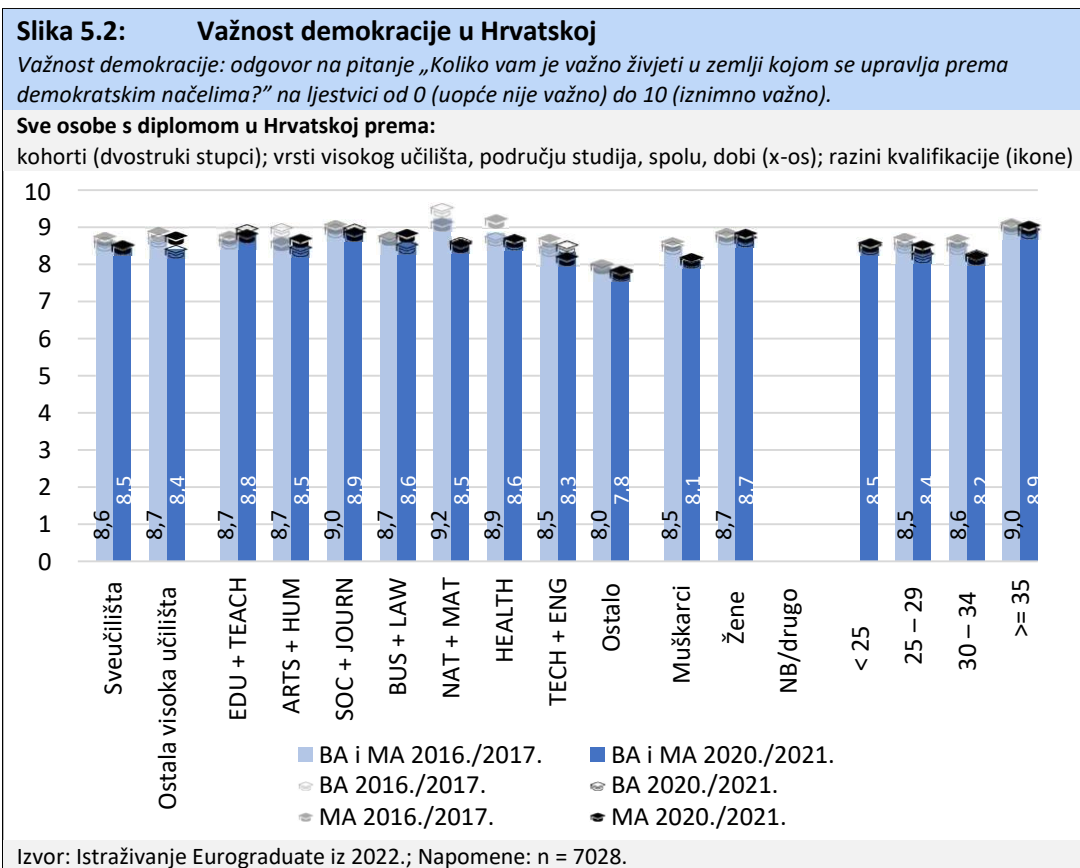
Orijentacija prema demokratskim vrijednostima pokazuje visoku razinu svijesti o važnosti demokracije u životu građana. Ukupni prosjek za sve zemlje uključene u projekt Eurograduate iznosi 9,1 na ljestvici od 0 do 10 za kohortu 2016./2017., te 9,0 za noviju kohortu 2020./2021. Visoka razina podrške demokraciji nije bila narušena mjerama protiv pandemije bolesti Covid-19, koje su uključivale ograničenja slobode kretanja i kontakata s ciljem sprječavanja širenja bolesti.

Međutim, stavovi o demokraciji i povjerenje u demokratske institucije ponajprije ovise o ocjeni aktualnih nositelja političke vlasti. Stoga općenito pozitivan stav o demokraciji često varira među državama te odražava učinak aktualne vlade, parlamenta i drugih aktera unutar demokratskog sustava (Rimac i Štulhofer, 2004.).

U tom kontekstu u Hrvatskoj su zabilježene najniže vrijednosti kada je riječ o važnosti života u demokraciji, s ocjenom 8,6 za kohortu 2016./2017. te 8,5 za kohortu 2020./2021. Valja

naglasiti da ovi rezultati ne obuhvaćaju cijeli uzorak osoba s diplomom u istraživanju Eurograduate, budući da je blok pitanja o demokratskim vrijednostima bio opcionalan i namijenjen samo ispitanicima koji su ga pristali ispuniti. Postupak informiranog pristanka uveden je u hrvatski upitnik zbog brojnih reakcija u prethodnom pilot-istraživanju Eurograduate iz 2018. na taj dio upitnika jer se smatrao prikrivenim pokušajem istraživanja političkog javnog mnijenja.

Stoga se pretpostavlja da je prosječan stav o važnosti demokracije u stvarnosti još niži od izmjenjenog, budući da ispitanici koji nisu bili spremni odgovarati na ova pitanja nisu uključeni u analizu.

Analizom prema ključnim skupinama nisu uočene značajne razlike u stavovima prema spolu, dobi ili vrsti visokog obrazovanja. Kako bi se objasnili stavovi o demokraciji, potrebno je analizirati pojedine komponente stavova koje su se mjerile u bloku o građanskom sudjelovanju.

Osobe s diplomom u obje kohorte pokazuju slične obrasce stavova prema građanskom sudjelovanju i demokratskim vrijednostima: iskazuju umjereno zadovoljstvo životom (6,6 – 6,9 na ljestvici od 0 do 10), ali pokazuju nisku razinu povjerenja u druge (4,8 – 5,2 na ljestvici od 0 do 10). Razina povjerenja u druge upućuje na relativno slabo društveno umrežavanje i orijentaciju prema privatnoj sferi.

Interes za politiku relativno je visok (3,4 – 3,5 na ljestvici od 1 do 5), no percepcija vlastitog utjecaja na politiku (1,8 – 1,9 na ljestvici od 1 do 5) te individualno političko sudjelovanje (2,2 – 2,3 na ljestvici od 1 do 5) vrlo su niski, što upućuje na zatvorenost političkih elita.

Stoga se moglo očekivati da će određeni oblici političkog sudjelovanja građana uglavnom biti usmjereni na prosvjedne aktivnosti (47 – 51 % potpisalo je peticiju, 31 – 43 % sudjelovalo je u bojkotima), dok su afirmativni oblici sudjelovanja rijetki (kontakt s političarima 12 – 19 %, donacije političkim strankama 5 – 8 %, rad u političkim strankama 5 %, isticanje političkih simbola u kampanjama 5 – 7 %). Aktivno sudjelovanje u demonstracijama relativno je rijetko (13 – 16 %), no angažman na društvenim mrežama je rašireniji (20 – 26 %), kao i volontiranje, koje u ovom kontekstu nije nužno političko, a navelo ga je oko petine osoba s diplomom (22 – 29 %).

Općenito, može se reći da je politički angažman fragmentiran i rascjepkan, uz relativno slabu građansku povezanost, oštru kritiku političkih elita i ograničen potencijal za jačanje povjerenja u demokratske institucije.

U području političke sfere stavovi prema klimatskim promjenama znatno su pozitivniji, a razina aktivnog sudjelovanja znatno viša (4,0 – 4,1 na ljestvici od 1 do 5).

6 Ograničenja istraživanja Eurograduate u Hrvatskoj

Prije odjeljka Zaključak potrebno je istaknuti neka ograničenja provedbe projekta Eurograduate u Hrvatskoj, koja je važno uzeti u obzir pri tumačenju rezultata.

Anketna istraživanja temeljena na intervjuima ovise o spremnosti potencijalnih ispitanika na sudjelovanje. Slika dobivena iz uzorka koji je samostalno odabran predstavlja prihvatljiv prikaz ciljne populacije, osobito ako se uskladi s populacijskim udjelima i korigira metodama kalibracije. Međutim, ako pri samostalnom odabiru ispitanika postoje sustavna odstupanja, to je nužno imati na umu pri tumačenju rezultata. Kontaktni podatci za ciljne kohorte osoba s diplomom u istraživanju Eurograduate prikupljeni su od visokih učilišta u trenutku završetka studija. Adrese e-pošte nisu povezane s mjestom boravka, ali promjene u profesionalnom statusu utječu na to koju e-mail adresu pojedinac redovito koristi, a koju rijetko ili uopće ne provjerava. Taj aspekt dostupnosti kontakata utječe na podatke na dva načina: ispitanici iz starije kohorte teže su dostupni, a još važnije, osobe s diplomom koje rade izvan zemlje u kojoj su završili studij slabije su obuhvaćene istraživanjem. Manji uzorak kalibriran je prema populacijskim udjelima na isti način kao i veći uzorak, no udio osoba s diplomom koje su napustile Hrvatsku od trenutka završetka studija do provedbe istraživanja nije poznat na razini populacije. Stoga uzorak nije mogao biti uravnotežen s obzirom na udio „domaćih” osoba s diplomom i onih koje su emigrirale. Zbog tog ograničenja potrebno je oprezno donositi zaključke jer se oni djelomično moraju temeljiti na procjenama.

Drugo ograničenje odnosi se na veličinu uzorka. Zbog zaštite identiteta ispitanika u objavljenim rezultatima neke zanimljive teme obuhvaćene početnim ciljevima projekta nisu se mogle detaljnije analizirati zbog vrlo malih podskupina u uzorku. U Hrvatskoj, kao i u nekim drugim zemljama sudionicama, to je povezano s relativno malom populacijom osoba s diplomom, ali i s velikom fragmentiranošću studijskih programa (više od 1300 programa). Takva fragmentiranost

dodatno utječe na analize prema području studija, mobilnosti unutar zemlje, vrsti zaposlenja i drugim obilježjima.

Treće važno ograničenje odnosi se na značajne promjene u uvjetima studiranja i uvjetima na tržištu rada između 2018. godine, kada su se prikupljali podaci u pilot-istraživanju Eurograduate, i razdoblja provedbe ovog istraživanja. Te promjene uključuju: promjene u načinima poučavanja tijekom pandemije bolesti Covid-19, oporavak od posljedica financijske krize tijekom 2018. godine te utjecaj rata u Ukrajini i inflacije u Europskoj uniji. Nijedan od tih čimbenika nije se mogao izravno obuhvatiti anketnim podacima.

7 Zaključak

Visoko obrazovanje u Hrvatskoj pretežito je dostupno u obliku sveučilišnih programa koji su usmjereni na različite akademske discipline (83 % osoba s diplomom završilo je sveučilišni studij). Dominacija akademskih disciplina utječe i na načine poučavanja, pa je predavački model i dalje najzastupljenija metoda (oko 60 %), uz djelomičnu primjenu problemskog pristupa kao sekundarnog modela poučavanja. Vrlo mali udio studenata stječe iskustvo izvan vlastitog studijskog programa, bilo kroz studij u inozemstvu ili kroz različite modele učenja i obrazovnog okruženja. Slično vrijedi i za radno iskustvo tijekom studija povezano s područjem studija.

Zbog takve strukture studijskih programa veći se dio odgovornosti za prilagodbu stvarnom radnom okruženju prebacuje na osobe s diplomom i poslodavce, a u manjoj mjeri na visoka učilišta.

Tržište rada u Hrvatskoj doživjelo je značajne promjene u razdoblju od 2018. do 2022. godine. Posljedice financijske krize još su bile prisutne 2018. i to osobito u vidu visokih stopa nezaposlenosti (18 – 20 %). U razdoblju od 2018. do 2022. Hrvatska je iskoristila tri važne prednosti članstva u Europskoj uniji: ukidanje ograničenja za zapošljavanje hrvatskih državljana u drugim državama članicama, ulazak u schengenski prostor te uvođenje eura. Ti su čimbenici pridonijeli gospodarskom rastu, ali su istodobno potaknuli odljev radne snage iz Hrvatske u druge države članice.

Za vrijeme provedbe istraživanja stopa nezaposlenosti osoba s diplomom iznosila je oko 2 %, uz vrlo nizak udio osoba izvan tržišta rada. Istodobno je broj uvezenih radnika, ponajprije za niskokvalificirana radna mjesta, u posljednjih nekoliko godina porastao na oko 10 % ukupne radne snage u Hrvatskoj.

Iako je moguće da je dio osoba s diplomom emigrirao, a time i utjecao na nižu stopu nezaposlenosti, povećani uvoz radne snage jasno upućuje na rast gospodarstva i manjak radne snage.

U uvjetima takvog nedostatka radne snage slabosti sustava visokog obrazovanja manje dolaze do izražaja, no pojavljuju se drugi učinci, uglavnom subjektivne prirode. Najčešće se odnose na nezadovoljstvo plaćama, vrstom radnih zadataka te percepcijom da složenost poslova ne odgovara razini stečenog obrazovanja. Dio tih problema može se povezati s visokim očekivanjima i nedovoljnom pripremljenošću za stvarno radno okruženje, dok je dio posljedica stvarne slabe organizacijske i radne kulture u gospodarstvu koje se još uvijek transformira i u određenim segmentima zadržava obilježja prethodnog, netržišnog sustava.

Kao što je već istaknuto u dijelu o ograničenju podataka, detaljna analiza migracija u druge države članice EU-a ograničena je, osobito u pogledu utvrđivanja privlačnih i potisnih čimbenika migracija. Isto vrijedi i za unutarnje migracije u Hrvatskoj.

Zaključno, može se reći da u razdobljima gospodarskog rasta sustav funkcionira, no slabosti koje trenutačno nisu toliko izražene mogu ponovno postati relevantne i važne u uvjetima budućih kriza.

8 Literatura

Adle, K. (2021). *Benefits of Study Abroad Programs for College Students*.

Ahmad, C. N. C., Ching, W. C., Yahaya, A., & Abdullah, M. F. N. L. (2015). Relationship between Constructivist Learning Environments and Educational Facility in Science Classrooms. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 1952–1957. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.672>

Andrews, J., & Higson, H. (2008). Graduate Employability, 'Soft Skills' Versus 'Hard' Business Knowledge: A European Study. *Higher Education in Europe*, 33(4), 411–422. <https://doi.org/10.1080/03797720802522627>

Berg, M., Connor-Linton, J., & Paige, R. (2009). The Georgetown Consortium Project: Interventions for Student Learning Abroad. *Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 18, 1–75. <https://doi.org/10.36366/frontiers.v18i1.251>

CEDEFOP. (2021). *The role of work-based learning in VET and tertiary education*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2801/799490>

EACEA. Eurydice. (2020). *The European higher education area in 2020: Bologna process implementation report*. Publications Office Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/851121>

Fallows, S., & Steven, C. (2000). Building employability skills into the higher education curriculum: A university-wide initiative. *Education + Training*, 42(2), 75–83. <https://doi.org/10.1108/00400910010331620>

Farnell, T., Matković, T., Doolan, K., & Cvitan, M. (2014). *Socijalna uključenost visokog obrazovanja u Hrvatskoj: Analiza stanja*. Institut za razvoj obrazovanja.

- Freudenberg, B., Brimble, M., & Cameron, C. (2011). WIL and Generic Skill Development: The Development of Business Students' Generic Skills Through Work-Integrated Learning. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, 12, 79–93.
- Helyer, R., & Lee, D. (2014). The Role of Work Experience in the Future Employability of Higher Education Graduates. *Higher Education Quarterly*, 68(3), 348–372. <https://doi.org/10.1111/hequ.12055>
- Jokić, B., & Ristić Dedić, Z. (2014). *Postati student u Hrvatskoj*. Agencija za znanost i visoko obrazovanje.
- Kember, D. (1997). A reconceptualisation of the research into university academics' conceptions of teaching. *Learning and Instruction*, 7(3), 255–275. [https://doi.org/10.1016/S0959-4752\(96\)00028-X](https://doi.org/10.1016/S0959-4752(96)00028-X)
- Lee, J., & Song, J. (2019). Developing Intercultural Competence through Study Abroad, Telecollaboration, and On-campus Language Study. *Language, Learning and Technology*, 23, 178–198.
- Matković, T. (2011). *Obrasci tranzicije iz obrazovnog sustava u svijet rada u Hrvatskoj. Doktorska disertacija*. Zagreb. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada. <https://www.voced.edu.au/content/ngv:16446>
- Matković, T., Tomić, I., & Vehovec, M. (2010). Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj. *Revija Za Socijalnu Politiku*, 17(2), 215–237. <https://doi.org/10.3935/rsp.v17i2.919>
- Meng, C., Wessling, K., Mühleck, K., & Unger, M. (2020). *Eurograduate pilot survey: Design and implementation of a pilot European graduate survey*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/149071>
- Pittenger, K., Miller, M., & Mott, J. (2004). Using Real-World Standards to Enhance Students' Presentation Skills. *Business Communication Quarterly - Bus Comm Q*, 67, 327–336. <https://doi.org/10.1177/1080569904268084>

- Renton, R., & McGonigle, F. (2023). Creating a new university to meet the employability challenge. In S. Hansen & K. Daniels (Eds.), *How to Enable the Employability of University Graduates* (pp. 36–46). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781803926513.00016>
- Rimac, I., & Baranović, B. (1991). Socijalna struktura Zagrebačkih studenata. U: Društveni profil Zagrebačkih studenata krajem osamdesetih. *Institut Za Društvena Istraživanja. Zagreb*, 23–41.
- Rimac, I., Bovan, K., & Ogresta, J. (2019). *Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj, Nacionalno izvješće EUROSTUDENT istraživanja za Hrvatsku*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske.
- Rimac, I., & Ogresta, J. (2018). *Analiza mogućnosti praćenja tranzicije na tržište rada diplomiranih s veleučilišta i visokih škola kombiniranjem podataka visokih učilišta, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih.
- Rimac, I., & Štulhofer, A. (2004). *Socio-cultural values, economic development and political stability as correlates of trust in the European Union*. Institut za javne financije, Zaklade Friedrich Ebert. <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=165535>
- Rimac, I., Unger, M., Jühlke, R., Maurer, S., & Dau, J. (2020). *Eurograduate pilot survey: Country report Croatia*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/805719>
- Russell, L., Ferns, S., & Smith, C. (2015). *Designing Work Integrated Learning to optimise student employment readiness*.
- Tecilazić, A. (2021). Employability of Graduates: Effects of Internship on early career outcomes. *International Scientific Conference Employment, Education and Entrepreneurship (10; 2021; Beograd)*, 131–138.
- Tecilazić, A. (2022). Student-centred learning: Effects on Graduates' Satisfaction with Study Programme. *EDULEARN22 Proceedings. 14th International Conference on Education and*

New Learning Technologies, Palma, Spain. 4-6 July, 2022.
<https://doi.org/10.21125/edulearn.2022>

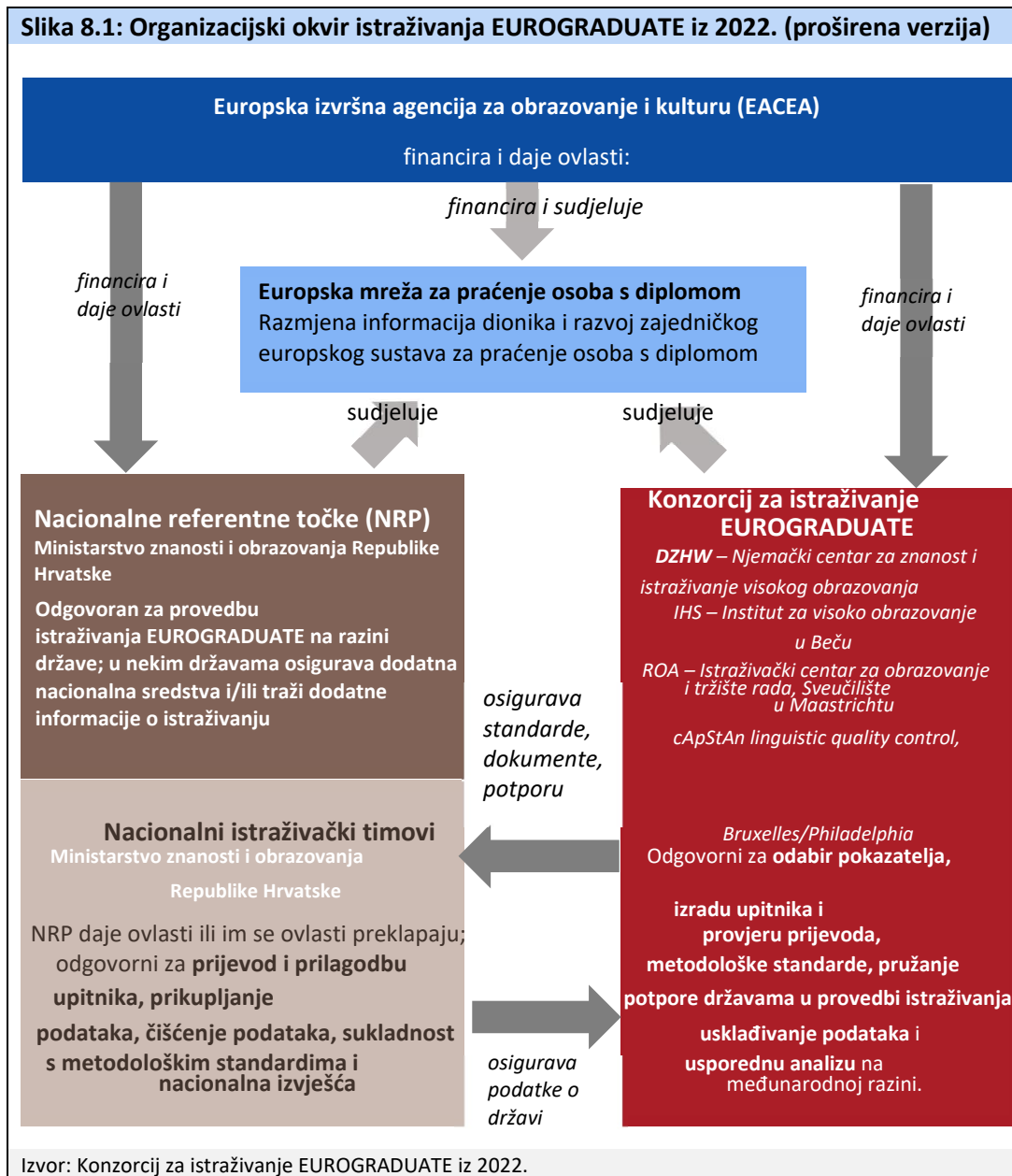
Tecilazić, A. (2023). *Zapošljivost osoba s kvalifikacijama visokog obrazovanja: Tranzicija iz vi- sokog obrazovanja na tržište rada* [Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu].
<https://dr.nsk.hr/islandora/object/pravo%3A5117>

Tecilazić, A., Ogrizek Biškupić, I., & Balković, M. (2024). Impact of Teaching and Learning Modes on Graduates' Social and Entrepreneurial Skills Development: A Comparative Analysis. *Education Sciences*, 14(5), 443. <https://doi.org/10.3390/educsci14050443>

Wolniak, G. C., & Engberg, M. E. (2019). Do “High-Impact” College Experiences Affect Early Career Outcomes? *The Review of Higher Education*, 42(3), 825–858.
<https://doi.org/10.1353/rhe.2019.0021>

9 Dodatak

9.1 Organizacijski okvir istraživanja EUROGRADUATE – proširena verzija

9.2 Područja studija: Usklađenost kategorija skupova podataka, kategorija izvješćivanja i područja ISCED-a

Kategorije izvješćivanja (8 kategorija)	Područje studija u EG-u (kategorije iz istraživanja)	Sukladno područjima ISCED-a
OTH – ostalo	0 Općenito i nepoznato	00; UNK
EDU/TEA – obrazovanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika	1 Obrazovne znanosti	0110, 0111, 0119, 018
	2 Obrazovanje učitelja i nastavnika	0112, 0113, 0114
	3 Umjetnost	021
ART/HUM – umjetnost, humanističke znanosti, jezici	4 Humanističke znanosti	020, 022, 028, 029
	5 Jezici	023
	6 Društvene znanosti, novinarstvo i informacijske znanosti	0310, 0311, 0312, 0314, 0319, 032, 038, 039
SOC/JOU – društvene znanosti, novinarstvo, psihologija	7 Psihologija	0313
	8 Poslovanje i administracija	040, 041, 048, 049
BUS/LAW – poslovanje, administracija, pravo	9 Pravo	042
	10 Prirodne znanosti, matematika i statistika	05
NAT/MAT – prirodne znanosti, matematika, statistika	11 IKT	06
	12 Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo	070, 071, 072, 073, 0, 0732, 078, 079
	13 Arhitektura i urbanističko planiranje	0731
ICT/ENG – IKT i inženjerstvo	14 Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i veterinarstvo	08
	15 Medicina, stomatologija	0911, 0912
HEALTH – zdravstvo	16 Zdravstvo	0910, 0913, 0914, 0915, 0917, 0919, 098, 099
	17 Farmacija	0916
	18 Dobrobit	092
OTH – ostalo	19 Uslužne djelatnosti	10

9.3 Metodologija istraživanja i pojedinosti odgovora za zemlje obuhvaćene EG-om

	Valjani odgovori u kohorti 2016./2017.				Valjani odgovori u kohorti 2020./2021.				Ukupno valjanih odgovora	Pozvani na sudjelovanje u istraživanju	Neto stopa odgovora	Metoda uzorka / potpunog obuhvata	Izvor podataka za kontakt	Početak terenske faze	Kraj terenske faze
	Razina prema ISCED-u			Ukupno	Razina prema ISCED-u			Ukupno							
	5	6	7		5	6	7								
AT	-	2455	3008	5463	-	3450	3520	6970	12.433	22.000	56,5 %	uzorak	centralizirani	10. 2022.	01. 2023.
BG	-	577	751	1328	-	947	1331	2278	3606	67.734	5,3 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	01. 2023.	02. 2023.
CY	24	228	272	524	56	340	496	892	1416	22.159	6,4 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	01. 2023.	04. 2023.
CZ	-	1624	1868	3492	-	1980	1846	3826	7318	123.160	5,9 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	11. 2023.	3. 2023.
DE ¹		453	446	899		2942	2824	5766	6765	50.586	13,4 %	uzorak	centralizirani	11. 2022.	05. 2023.
EE	-	907	607	1514	-	1133	876	2009	3523	18.936	18,6 %	potpuni obuhvat	centralizirani	11. 2022.	12. 2022.
GR	-	2871	1942	4813	-	7605	2982	10.587	15.400	78.298	19,7 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	11. 2022.	02. 2023.
HR	8	578	1453	2039	22	2120	2847	4989	7028	60.938	11,5 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	12. 2022.	02. 2023.
HU	-	1749	1062	2811	-	2352	1633	3985	6796	94.891	7,2 %	potpuni obuhvat	centralizirani	11. 2022.	12. 2022.
IT ²	-	5177	64.225	69.402	-	1562	1778	3340	72.742	186.371	39,0 %	uzorak t + 1 potpuni obuhvat t + 5	centralizirani	1. 2022.	02. 2023.
LV	-	366	268	634	-	523	319	842	1476	19.347	7,6 %	uzorak	centralizirani	1. 2023.	05. 2023.
MT	23	55	47	125	91	109	99	299	424	15.580	2,7 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	3. 2023.	05. 2023.
NO	-	1457	1745	3202	-	1662	-	1662	4864	24.343	20,0 %	uzorak	centralizirani	12. 2022.	02. 2022.
PT	217	4427	2776	7420	467	6610	3720	10.797	18.217	138.390	13,2 %	potpuni obuhvat	decentralizirani	11. 2022.	3. 2023.
RO	-	332	209	541	-	610	394	1004	1545	149.065	1,0 %	potpuni obuhvat	centralizirani	11. 2022.	04. 2023.
SI	575	789	1190	2554	656	898	902	2456	5010	24.314	20,6 %	potpuni obuhvat	centralizirani	05. 2023.	7. 2023.
SK	-	543	1058	1601	-	555	1203	1758	3359	42.443	7,9 %	uzorak	centralizirani	11. 2022.	02. 2023.

¹ Njemačka: rezultati se temelje na nacionalnom istraživanju uz odstupanje u odabiru uzorka (stratificiran po regiji, stupnju obrazovanja, vrsti visokoškolske ustanove; klaster prema području studija na visokoškolskim ustanovama).

² Italija: t + 5 na temelju nacionalnog istraživanja; metoda potpunog obuhvata; razdoblje istraživanja: siječanj 2022. – prosinac 2022.; t + 1 na temelju EG upitnika; odabir uzorka prema EG-u; razdoblje istraživanja: studeni 2022. – siječanj 2023.